

T.C. SANAYİ VE
TEKNOLOJİ BAKANLIĞI

#YEREL
HALKININ
HAMLESİ

Zafer
Kalkınma Ajansı

TÜRKİYE VE TR33 BÖLGESİ DIŞ TİCARET RAPORU 2025

TÜRKİYE VE TR33 BÖLGESİ DIŞ TİCARET RAPORU

ZAFER KALKINMA AJANSI

Cumhuriyet Mah. Mehmet Dumlu Cad. No:42

Merkez / Kütahya, 43020 Türkiye

Tel: +90 274 271 77 61

E-Posta: info@zafer.gov.tr

İnternet Sitesi: www.zafer.gov.tr

TÜRKİYE VE TR33 BÖLGESİ DIŞ TİCARET RAPORU

Yayın Sahibi

Zafer Kalkınma Ajansı

Tüm hakları saklıdır. Bu eserin tamamı ya da bir bölümü, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kullanılmadan önce hak sahibinden 52. Maddeye uygun yazılı izin alınmadıkça, hiçbir şekilde ve yöntemle işlenmek, çoğaltılmak, çoğaltılmış nüshaları yayılmak, satılmak, kiralanmak, ödünç verilmek, temsil edilmek, sunulmak, telli/telsiz ya da başka teknik, sayısal ve/veya elektronik yöntemlerle iletilmek suretiyle kullanılamaz. Hazırlanmış olan çalışmanın tüm hakları Zafer Kalkınma Ajansı'na aittir. Zafer Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanan işbu çalışmadan kaynak gösterilmek suretiyle alıntı yapılabilir.

İçindekiler

GİRİŞ	5
1. Ülke Geneli ve İller Bazında Genel İhracat Verileri	6
2. Ülke Geneli ve İller Bazında KG Başına İhracat	8
3. Üç Yıldız Analizi ve Ülke Geneli ve İller Bazında Dış Ticarete Olgun Sektörler.....	10
4. Ülke Geneli ve İller Bazında İhracatın Geniş Ekonomik Gruplara Göre Dağılımı	13
5. Ülke Geneli ve İller Bazında İhracatın Teknoloji Düzeyi	18
6. Ülke Geneli ve İller Bazında Öne Çıkan Sektörler (Olgun Sektörler ve İlk 10 Sektör).....	24
7. Ülke Geneli ve İller Bazında Herfindahl - Hirschman Endeksi (HHI) Değerleri (Sektörlere Göre)	30
8. Ülke Geneli ve İller Bazında İhracatın Ülkeler Bazında Görünümü.....	33
9. Ülke Geneli ve İller Bazında HHI Endeksi Değerleri (Ülkelere Göre).....	37
10. Ülke Geneli ve İller Bazında Öne Çıkan İlk On Ürün (Ülkelere Göre)	39
Sonuç ve Değerlendirme	42
Kaynakça.....	44

Şekiller Tablosu

Şekil 1 - İller Bazında KG Başına İhracat (\$)	9
Şekil 2 - Üç Yıldız Analizi Sonucunda İllerde Bulunan Olgun Sektör Sayısı	12
Şekil 3 - İller Bazında İhracatta Yatırım Mallarının Oranı (%) ve KG Başına Değeri (\$).....	15
Şekil 4 - İller Bazında İhracatta Ham Madde Mallarının Oranı (%) ve KG Başına Değer (\$)	16
Şekil 5 - İller Bazında İhracatta Tüketim Mallarının Oranı (%) ve KG Başına Değer (\$).....	17
Şekil 6 - İllerin İhracatında Yüksek Teknolojinin Payı (%).....	20
Şekil 7 - İllerin İhracatında Orta Yüksek Teknolojinin Payı (%).....	21
Şekil 8 - İllerin İhracatında Orta Düşük Teknolojinin Payı (%).....	22
Şekil 9 - İllerin İhracatında Düşük Teknolojinin Payı (%).....	23
Şekil 10 - İllere Ait Herfindahl-Hirschman Endeksi (HHI) Değerleri (Sektörel)	32
Şekil 11 - Türkiye İhracatında İlk On Ülke ve Payları (%).....	34
Şekil 12 - Afyonkarahisar İli ihracatında İlk On Ülke ve Payları (%)	34
Şekil 13 - Kütahya İli ihracatında İlk On Ülke ve Payları (%).....	35
Şekil 14 - Manisa İli ihracatında İlk On Ülke ve Payları (%)	35
Şekil 15 - Uşak İli ihracatında İlk On Ülke ve Payları (%).....	36
Şekil 16 - İllere Ait Herfindahl-Hirschman Endeksi (HHI) Değerleri (Ülkeler Bazında)	38

Tablo Listesi

Tablo 1 - 81 İl İhracat Değerleri.....	7
Tablo 2 – Afyonkarahisar İli İhracatında İlk 10 Sektör ve Olgun Sektörler	28
Tablo 3 - Kütahya İli İhracatında İlk 10 Sektör ve Olgun Sektörler	28
Tablo 4 - Manisa İli İhracatında İlk 10 Sektör ve Olgun Sektörler.....	29
Tablo 5 - Uşak İli İhracatında İlk 10 Sektör ve Olgun Sektörler	29
Tablo 6 - Türkiye İhracatında İlk 10 Sektör.....	30
Tablo 7 - Afyonkarahisar İli Ülkelere Göre İhracatta İlk 10 Sektör	40
Tablo 8 - Kütahya İli Ülkelere Göre İhracatta İlk 10 Sektör.....	40
Tablo 9 - Manisa İli Ülkelere Göre İhracatta İlk 10 Sektör.....	40
Tablo 10 - Uşak İli Ülkelere Göre İhracatta İlk 10 Sektör	41
Tablo 11 – Türkiye Geneli Ülkelere Göre İhracatta İlk 10 Sektör	41

GİRİŞ

Küreselleşme sürecinin hız kazandığı 21. yüzyılda dış ticaret, ülkelerin ekonomik büyüme, rekabetçilik ve kalkınma stratejilerinin temel bileşenlerinden biri haline gelmiştir. Uluslararası mal ve hizmet akışları, sadece ekonomik göstergeleri değil, aynı zamanda üretim yapısı, teknolojik kapasite ve bölgesel gelişmişlik düzeylerini de doğrudan etkilemektedir. Türkiye ekonomisi de bu dönüşümün bir parçası olarak ihracata dayalı büyüme modelini benimsemiş; dış ticaret politikaları bölgesel kalkınma stratejileriyle giderek daha fazla bütünleşmiştir.

Bu bağlamda TR33 Bölgesi'ni oluşturan Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa ve Uşak illeri, hem üretim potansiyelleri hem de dış ticaret profilleri açısından Türkiye'nin sanayi ve ihracat haritasında dikkat çeken iller arasında yer almaktadır. Ancak bölge illeri arasındaki dış ticaret performansları önemli ölçüde değişmekte; ihracat hacmi, ürün çeşitliliği ve katma değer düzeyleri bakımından belirgin farklar ortaya çıkmaktadır.

Bu rapor, Ticaret Bakanlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayınlanan faaliyet illerine göre ihracat rakamları (2024 yılı verileri) kullanılarak hazırlanmıştır. Çalışma; Türkiye geneliyle birlikte TR33 Bölgesi'nin dış ticaret yapısını karşılaştırmalı bir bakış açısıyla değerlendirmeyi hedeflemektedir. Dokümanın temel amacı, bölgenin ihracat performansını iller düzeyinde analiz ederek güçlü yönleri, yapısal kırılganlıkları ve potansiyel gelişme alanlarını ortaya koymaktır. Bu çerçevede, dış ticaretin sektörel ve teknolojik kompozisyonu, birim ihracat değerleri, yoğunlaşma göstergeleri (Herfindahl-Hirschman endeksi (HHI)), ülkeler bazında ticaret ortaklıkları ve geniş ekonomik gruplara göre dağılımlar incelenmiştir.

Zafer Kalkınma Ajansı tarafından yürütülen bu çalışma, bölgesel dış ticaret politikalarının daha hedefli, veriye dayalı ve sonuç odaklı kurgulanmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir. Raporunda yer alan analiz ve bulguların, yerel yönetimler, iş dünyası, ihracatçılar ve politika yapımcılar için yol gösterici olması amaçlanmaktadır.

1. Ülke Geneli ve İller Bazında Genel İhracat Verileri

2024 yılı Türkiye ihracat verileri, belirgin bir bölgesel yoğunlaşma ve dengesiz dağılım göstermektedir (Tablo 1). Toplam ihracat değeri 261,8 milyar ABD dolarına (\$) ulaşırken, bunun yaklaşık %80'i yalnızca 13 il tarafından gerçekleştirilmiştir. İstanbul 56,9 milyar \$ ile tek başına toplamın %21,7'sini oluştururken; Kocaeli, İzmir, Bursa ve Tekirdağ gibi diğer yüksek ihracatçı illerle birlikte ilk beş ilin toplam payı %55'in üzerindedir. Bu ilk grubu Ankara, Mersin, Sakarya, Gaziantep ve TR33 Bölgesi illerinden Manisa takip etmekte ve ilk 10 ilin kümülatif payı %73'ü aşmaktadır. Diğer yandan, ihracat hacmi düşük olan birçok ilin toplam ihracattaki payı binde seviyelerinde kalmakta ve ulusal ihracata sınırlı katkı sağlamaktadır.

TR33 Bölgesi illeri toplamda 9,76 milyar \$ ihracat değeriyle Türkiye ihracatının %3,73'ünü gerçekleştirmiştir. Bu dört il arasında en yüksek paya sahip olan Manisa, 7,68 milyar \$'lık ihracatla Türkiye sıralamasında 10. sırada yer almakta ve bölge ihracatının yaklaşık dörtte üçünden fazlasını tek başına gerçekleştirmektedir. Diğer üç il ise daha düşük sıralarda yer almaktadır: Kütahya 936 milyon \$ ile 34'üncü, Afyonkarahisar 711 milyon \$ ile 40'ıncı , Uşak ise 442 milyon \$ ile 45'inci sıradadır. TR33 Bölgesi illeri arasında ihracat düzeyi açısından belirgin bir farklılık gözlenmekte, Manisa dışındaki iller ulusal ölçekte orta-alt sıralarda konumlanmaktadır.

Bu farklılaşma, bölgenin ihracat kapasitesinin iller arasında homojen dağılmadığını göstermektedir. Manisa, Türkiye genelindeki birçok büyük il ile rekabet edebilecek düzeyde yüksek ihracat hacmine sahipken; diğer TR33 Bölgesi illeri daha sınırlı ölçeklerde dış ticaret gerçekleştirmektedir. Bu durum, bölge içindeki ekonomik yapının birbirinden farklı dinamiklere sahip olduğunu ve il bazlı kalkınma seviyelerinin çeşitlilik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 1 - 81 İl İhracat Değerleri

#	İl	İhracat (Milyon \$)	Ülke İçindeki Payı (%)	#	İl	İhracat (Milyon \$)	Ülke İçindeki Payı (%)	#	İl	İhracat (Milyon \$)	Ülke İçindeki Payı (%)
1	İstanbul	56.953,7	21,76	29	Aksaray	1.278,2	0,49	57	Sinop	200,6	0,08
2	Kocaeli	31.987,7	12,22	30	Bilecik	1.174,9	0,45	58	Niğde	198,4	0,08
3	İzmir	23.835,1	9,11	31	Çanakkale	1.086,3	0,42	59	Adıyaman	182,6	0,07
4	Bursa	18.252,1	6,97	32	Bolu	988,6	0,38	60	Amasya	170,9	0,07
5	Tekirdağ	13.226,0	5,05	33	Giresun	942,8	0,36	61	Erzurum	164,0	0,06
6	Ankara	11.106,1	4,24	34	Kütahya	936,1	0,36	62	Yozgat	158,5	0,06
7	Mersin	10.110,3	3,86	35	Trabzon	865,8	0,33	63	Batman	152,2	0,06
8	Sakarya	10.024,9	3,83	36	Mardin	856,0	0,33	64	Kilis	146,1	0,06
9	Gaziantep	9.168,9	3,50	37	Malatya	819,3	0,31	65	Nevşehir	139,8	0,05
10	Manisa	7.675,4	2,93	38	Çankırı	819,3	0,31	66	Kastamonu	134,2	0,05
11	Hatay	5.653,7	2,16	39	Ordu	730,1	0,28	67	Bingöl	128,3	0,05
12	Eskişehir	4.502,0	1,72	40	Afyonkarahisar	710,5	0,27	68	Gümüşhane	70,9	0,03
13	Adana	4.371,5	1,67	41	Karaman	685,0	0,26	69	Artvin	67,2	0,03
14	Çorum	4.311,4	1,65	42	Isparta	629,1	0,24	70	Van	65,9	0,03
15	Denizli	4.217,0	1,61	43	Şanlıurfa	506,5	0,19	71	Iğdır	55,5	0,02
16	Konya	3.957,7	1,51	44	Karabük	462,4	0,18	72	Erzincan	53,9	0,02
17	Kayseri	3.640,9	1,39	45	Uşak	442,5	0,17	73	Ağrı	46,4	0,02
18	Antalya	2.691,8	1,03	46	Şırnak	436,3	0,17	74	Hakkari	40,6	0,02
19	Balıkesir	2.457,6	0,94	47	Edirne	429,9	0,16	75	Bitlis	29,1	0,01
20	Düzce	2.110,2	0,81	48	Bartın	401,3	0,15	76	Tunceli	17,0	0,01
21	Aydın	1.848,7	0,71	49	Diyarbakır	331,2	0,13	77	Muş	11,5	0,00
22	Samsun	1.652,1	0,63	50	Kırşehir	326,0	0,13	78	Kars	6,2	0,00
23	Yalova	1.627,3	0,62	51	Burdur	306,1	0,12	79	Siirt	5,0	0,00
24	Osmaniye	1.394,0	0,53	52	Sivas	280,5	0,11	80	Ardahan	3,3	0,00
25	Kahramanmaraş	1.382,4	0,53	53	Elazığ	272,0	0,10	81	Bayburt	1,4	0,00
26	Kırklareli	1.351,0	0,52	54	Tokat	253,1	0,10	-	TR33 Bölgesi	9.764,5	3,73
27	Zonguldak	1.345,3	0,51	55	Rize	229,3	0,09	-	Türkiye	261.788,5	-
28	Muğla	1.281,0	0,49	56	Kırıkkale	202,4	0,08				

2. Ülke Geneli ve İller Bazında KG Başına İhracat

2024 yılı itibarıyla Türkiye'nin toplam ihracat tutarı 261,8 milyar \$ olarak gerçekleşmekte, bu ihracatın kilogram başına ortalama değeri ise 1,53 \$ olarak hesaplanmaktadır (Şekil 1). Kilogram başına ihracat değeri, bir ürünün ne ölçüde işlenmiş ve katma değerli olduğunu gösteren temel göstergelerden biridir. Ülke geneli değerlere bakıldığında özellikle emek-yoğun, düşük işlenmiş veya ham madde niteliğindeki malların toplam ihracat içindeki payının yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

İllerin kilogram başına ihracat değerleri incelendiğinde Türkiye genelinde büyük bir dengesizlik olduğu dikkat çekmektedir. 81 ilin değerleri arasında 0,10 \$ / kg ile 8,33 \$ / kg arasında geniş bir dağılım gözlenmektedir. Bu da iller arası üretim yapılarının, ihracat ürünlerinin teknolojik işlem düzeylerinin ve sektör profillerinin oldukça farklılaştığını göstermektedir. İllerin çoğu 1 \$ / kg seviyesinin altında kalırken az sayıda il yüksek teknoloji veya düşük miktardaki özel ürünler sayesinde ülke ortalamasının oldukça üzerine çıkmaktadır.

2024 yılı itibarıyla kilogram başına en yüksek ihracat değerine sahip il 8,33 \$/kg ile Çorum olmaktadır. Bu olağanüstü değer, Çorum'un ihracatında düşük miktarda fakat yüksek fiyatla satılan ürünlerin (altın ve mücevheratından kaynaklı) öne çıktığını göstermektedir. İkinci sırada Yalova 6,99 \$ / kg ile yer almakta (gemi ve tekne yapımının etkisiyle); onu sırasıyla Kırklareli (4,86 \$ / kg), İstanbul (3,45 \$ / kg), Tekirdağ (2,75 \$ / kg) ve Manisa (2,34 \$ / kg) izlemektedir. Bu iller, Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde performans sergileyerek ihracatın niteliği açısından önemli bölgeler olarak öne çıkmaktadır.

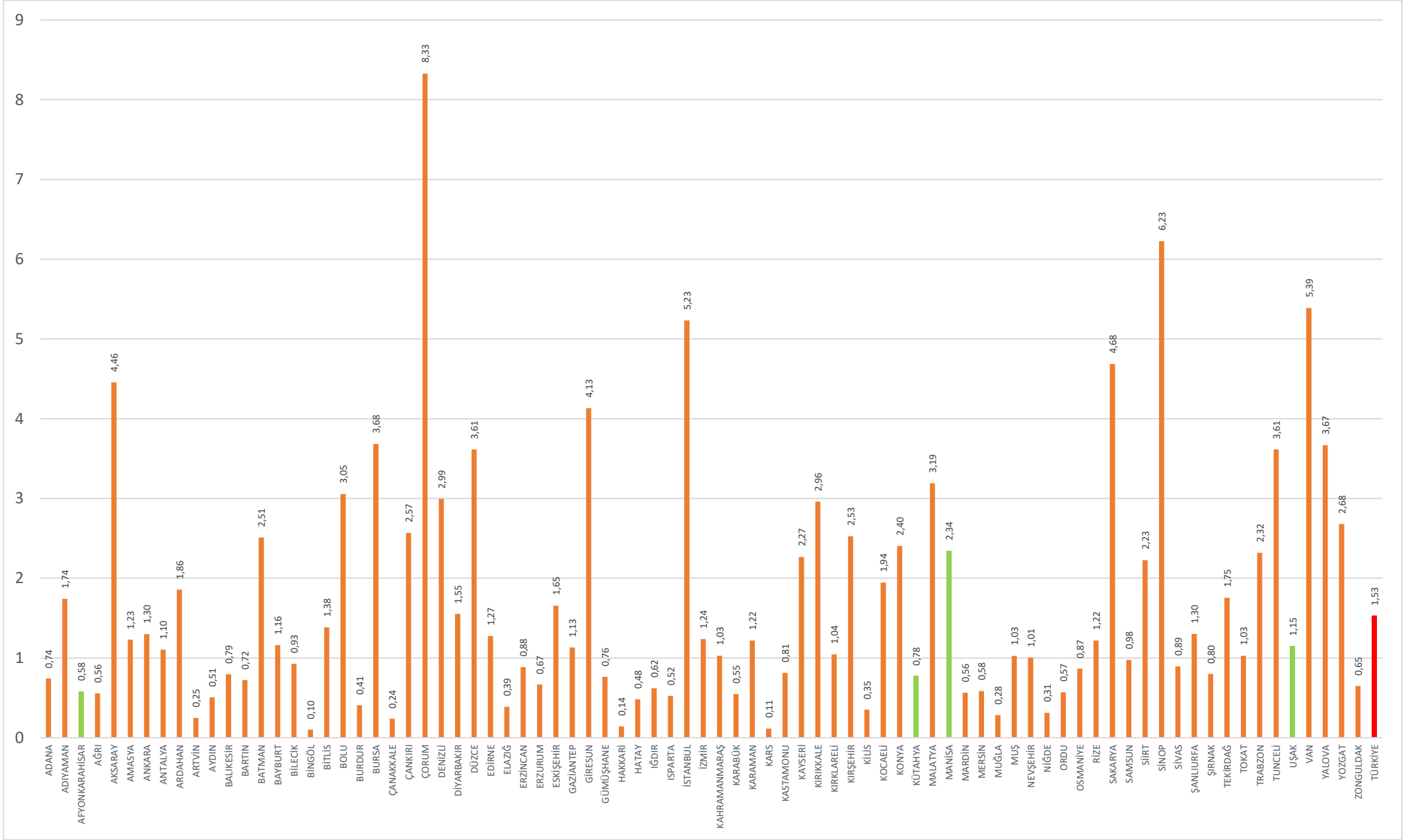
Diğer yandan birçok il, özellikle iç ve doğu bölgelerde yer alanlar, 1 \$ / kg'nin altında kalmaktadır. Burada Muş (0,10 \$ / kg), Bitlis (0,16 \$ / kg), Hakkari (0,19 \$ / kg), Şırnak (0,20 \$ / kg) gibi iller yer almakta ve bu durum ihracat yapısının büyük oranda tarım, hayvancılık, ham maddeler veya az işlenmiş ürünlere dayalı olduğunu göstermektedir. Bu durum, sadece ekonomik farklılıkları değil, aynı zamanda altyapı, yatırım ve sektör çeşitliliği açısından da bölgeler arası gelişmişlik farkını yansıtmaktadır.

TR33 Bölgesi illeri incelendiğinde ise ihracat niteliği açısından içsel bir çeşitlilik gözlemlenmektedir. Manisa, 2,34 \$ / kg değeriyle hem Türkiye ortalamasının çok üzerinde yer almakta hem de TR33 Bölgesi'nin açık ara en yüksek performanslı ili olmaktadır. Bu durum, ilin hem ihracat hacmi hem de katma değer açısından güçlü bir pozisyonda olduğunu göstermektedir. Manisa'nın ardından Uşak 1,15 \$/kg ile ikinci sırada yer almaktadır.

Bölgenin diğer iki ili olan Kütahya (0,78 \$ / kg) ve Afyonkarahisar (0,58 \$ / kg) Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır. Bu veriler, Kütahya ve Afyonkarahisar'ın ihracatında daha çok ham madde ya da yarı mamul ürünlerin ağırlıkta olduğunu göstermektedir. Bu iki ilin ihracatında çeşitliliğin sınırlı, katma değer ise görece düşük olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak kilogram başına ihracat değeri ihracat yapısında sadece toplam büyüklüğe değil, niteliksel yapıya da dikkat edilmesi gerektiğini göstermektedir. Bölgesel eşitsizlikler, üretim kalitesi, işlenmiş ürün kapasitesi ve sektörel çeşitlilik gibi faktörler bu verilerde doğrudan görünmektedir. Özellikle TR33 Bölgesi özelinde, Manisa dışındaki illerde ihracatın sadece miktar değil, kalite açısından da geliştirilmeye açık olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 1 - İller Bazında KG Başına İhracat (\$)

3. Üç Yıldız Analizi ve Ülke Geneli ve İller Bazında Dış Ticarete Olgun Sektörler

Üç yıldız analizi; büyüklük, başatlık ve uzmanlık olmak üzere üç temel ölçüte dayalı olarak sektörlerin bölgesel ihracat performansını çok boyutlu şekilde değerlendirmeye imkân tanıyan bir yöntemdir. Bu analizde ilk olarak büyüklük kriteri ele alınır. Büyüklük, ilgili sektörün il genelindeki toplam ihracat içerisindeki payını ifade eder. Yüksek büyüklük, sektörün ekonomik hacminin güçlü olduğunu ve ilin dış ticaretinde önemli bir ağırlığa sahip olduğunu gösterir.

İkinci kriter olan başatlık, ilin söz konusu sektörde diğer illere kıyasla üstünlük sağlayıp sağlamadığını ölçer. Bu, ilin o sektörde görece ihracat payının ülke genelindeki aynı sektör payına oranlanmasıyla değerlendirilir. Eğer bu oran birin üzerinde ise, ilgili il o sektörde başat kabul edilir ve rekabet üstünlüğüne sahip olduğu varsayılır. Bu durum, ilin sektörde sadece aktif olmakla kalmayıp aynı zamanda ulusal ölçekte öne çıktığını gösterir.

Üçüncü kriter olan uzmanlık ise sektörün il içerisinde ne derece yoğunlaştığını ve üretim yapısında ne kadar belirgin olduğunu analiz eder. Bu ölçüt, sektörel ihracatın toplam içindeki payının yüksekliği ya da ilin genel üretim deseni içindeki odaklanma düzeyi gibi göstergelerle değerlendirilir. Uzmanlık, ilin belirli sektörlerde derinleşmiş üretim altyapısına sahip olduğunu ve bu alanlarda sürdürülebilir rekabet avantajı geliştirdiğini ortaya koyar.

Bir sektör, bu üç kriterin tamamını sağlıyorsa “olgun sektör” olarak tanımlanır ve “üç yıldızlı” statüye ulaşmış sayılır. Bu çalışmada ISIC Rev.4 sınıflamasındaki dördüncü kırımda ülkenin ihracat gerçekleştirdiği toplam 182 kalem ürün üzerinden hesaplamalar yapılmıştır.

Türkiye geneli üç yıldız analizi dağılımı büyük bir heterojenlik sergilemektedir. İllerde en yüksek değer 29, en düşük değer ise 0 olarak ölçülmektedir. Toplam 81 ilin 15’i 15’ten fazla olgun sektöre sahipken, 17 ilde olgun sektör sayısı sıfır veya bir ile sınırlı kalmaktadır. Bu tablo, ülke içindeki sanayi kümelenmesinin belirli merkezlerde yoğunlaştığını, pek çok ilin ise henüz erken aşamada bulunduğunu ortaya koymaktadır.

En yüksek olgun sektör yoğunluğuna sahip iller açık biçimde öne çıkmaktadır. Liste başında İstanbul 29 olgun sektörle liderliği sürdürmekte; onu Ankara (27), Konya (26), Tekirdağ (26) ve İzmir (26) izlemektedir. Bu iller, yüksek üretim ölçeği, ileri sanayi altyapısı ve çeşitlendirilmiş sektör yapısı sayesinde birden fazla boyutta rekabet avantajı taşımaktadır. Özellikle Marmara ve İç Anadolu ekseninde yoğunlaşan bu beşli, ulusal düzeyde “çok yıldızlı” kümelenme merkezleri oluşturmaktadır.

Listenin alt kısmında yer alan iller gelişim alanlarını göstermektedir. Adıyaman, Tunceli, Kars, Amasya ve Ardahan gibi iller hiç olgun sektöre sahip bulunmamakta ya da yalnızca bir tane barındırmaktadır. Doğu Anadolu ve Karadeniz’in bazı kesimlerinde görülen bu düşük yoğunluk, sanayi ölçeğinin sınırlı kaldığını ve kümelenme olgunluğunun henüz oluşmadığını göstermektedir.

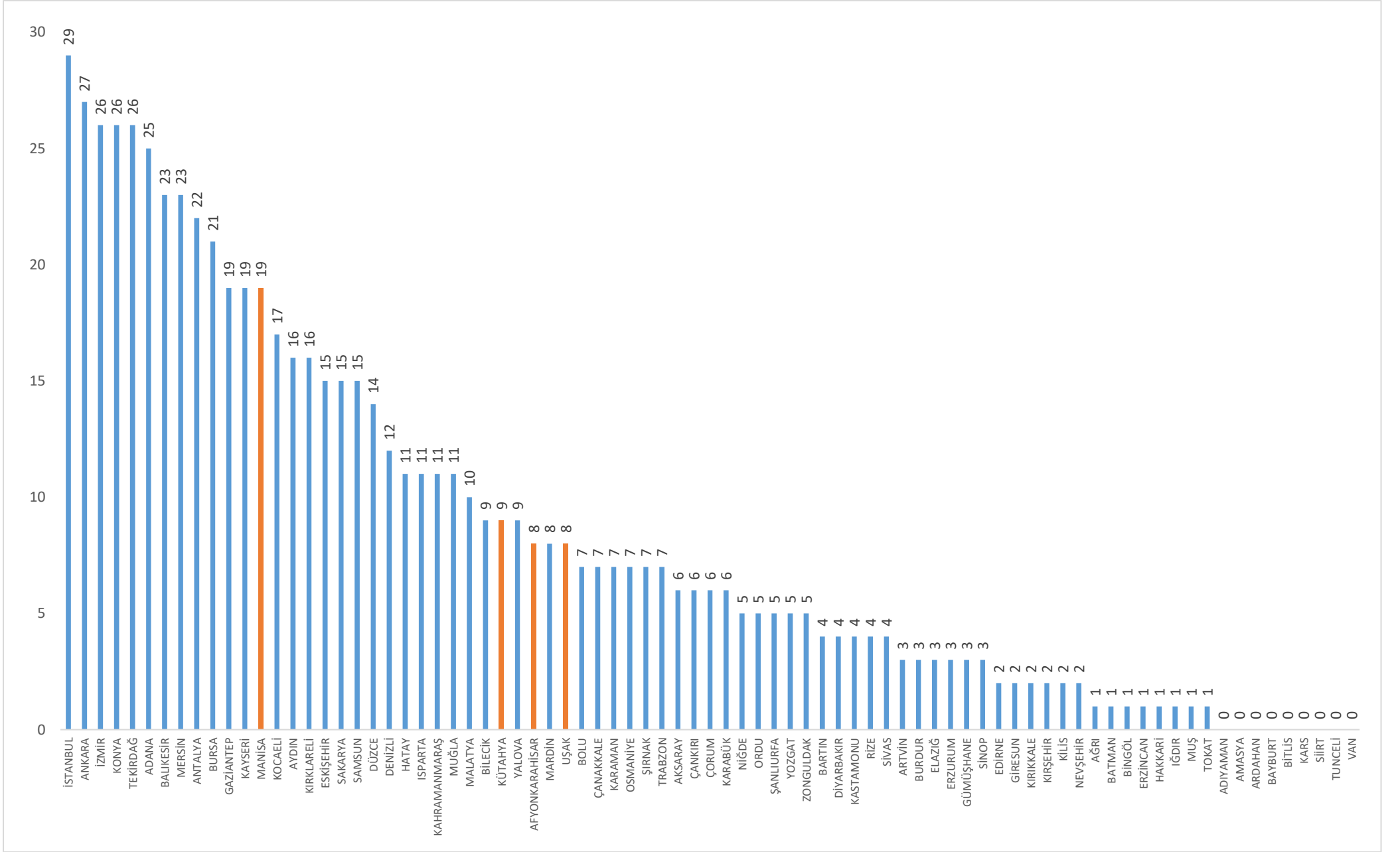
Sektör yaygınlığına bakıldığında belli kalemler ulusal çapta öne çıkmaktadır. “Diğer demir-dışı metal cevherlerinin madenciliği” 15 ilde olgun küme statüsünde yer almakta; “Kum, kil ve taş ocakçılığı” 14 ilde, “Sebze ve meyvelerin işlenmesi ve saklanması” 13 ilde takip etmektedir. Bu sektörler ham maddeye dayalı, coğrafi yayılımı geniş alanlar olup birçok ilin doğal kaynak avantajını sanayi kümelerine dönüştürdüğünü göstermektedir.

Yüksek teknoloji barındıran imalat kolları görece sınırlı illerde olgunlaşmaktadır. Makine, elektronik veya ilaç gibi ileri teknoloji sektörleri yalnızca birkaç büyük ilde yıldız kazanmakta; bu da teknoloji yoğun üretimin bölgesel olarak yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla ulusal ölçekte olgun sektör haritası ham madde ve gıda işleme gibi yaygın kollar etrafında genişlerken, yüksek teknoloji ürünlerin üretimi ise metropol ve sanayi akslarında kümelenmektedir.

TR33 Bölgesi illeri farklılaşan bir tablo sergilemektedir. Bölge lideri Manisa, 19 olgun sektör ile Türkiye sıralamasında ilk on içinde yer almakta; bölgedeki sektörel olgunluğun büyük kısmını üstlenmektedir. Kütahya 9, Afyonkarahisar 8 ve Uşak 8 olgun sektörle orta seviye bir çeşitlilik sağlamaktadır. Bu dağılım, TR33 Bölgesi’nde güçlü bir çekirdek ilin (Manisa) yanında, sınırlı fakat gelecek vadede üç ilin bulunduğunu göstermektedir.

Genel olarak, üç yıldız analizi sonuçları Türkiye’de sanayi kümelerinin coğrafi olarak yoğunlaştığını, ancak potansiyel bakımdan önemli boşlukların da var olduğunu ortaya koymaktadır. Çorum, Yalova ve Kırklareli gibi kimi iller yüksek birim değerli özel sektörlerde olgunluk gösterirken; birçok doğu ve kuzey ilinde olgun sektör sayısının çok düşük kalması dengeli kalkınma ihtiyacını yansıtmaktadır. İllerin sektörel çeşitliliği arttıkça rekabet gücü, direnç ve inovasyon kapasitesi de artmakta; çeşitliliğin düşük kaldığı bölgelerde ise hedefli desteklere gereksinim bulunmaktadır.

Şekil 2 - Üç Yıldız Analizi Sonucunda İllerde Bulunan Olgun Sektör Sayısı

4. Ülke Geneli ve İller Bazında İhracatın Geniş Ekonomik Gruplara Göre Dağılımı

Geniş ekonomik gruplara ihracat sınıflaması ham madde, ara mal ve yatırım malı olarak üçe ayrılmaktadır. İlgili verilere göre 2024 yılı itibarıyla Türkiye'nin ihracat kompozisyonu, ağırlıklı olarak ara mallar (ham madde) ve tüketim mallarından oluşmaktadır (Şekil 3 – 4 - 5). Aşağıdaki üç şekilde sol eksenler ilgili ürün grubunun toplam ihracattaki payını (%), sağ eksenler ise \$ bazında kilogram değerini göstermektedir.

Ülke geneli ihracat dikkate alındığında, yatırım (sermaye) mallarının payı %12,97, ara malların payı %49,91 ve tüketim mallarının payı %35,79'dur. Bu oranlar, Türkiye'nin küresel değer zincirleri içinde daha çok tedarikçi ve üretim destekçisi konumunda yer aldığını göstermektedir. Yatırım malları gibi yüksek katma değerli kalemlerin payı sınırlı kalırken, işlenmiş nihai ürün ve ara girdilerin toplamı %85'e yaklaşmaktadır. Bu yapı, hem sektör bileşimini hem de üretim-doğrudan yatırım ilişkilerini yorumlamak açısından önemlidir.

İller bazında dağılıma bakıldığında, Türkiye ihracatında belirgin bir üretim yapısı çeşitliliği olduğu görülmektedir. Yatırım malları payı, iller arasında %0,03 ile %62,39 arasında değişmektedir. Bu fark, bazı illerin ihracatında ileri teknoloji veya makine-teçhizat ürünlerinin ağır bastığını, bazılarında ise bu alanların neredeyse hiç bulunmadığını göstermektedir. Ham madde (ara mal) ihracatında bu fark daha da çarpıcıdır: bazı iller %90'ın üzerinde ham maddeye dayalı ihracat yaparken, bazılarında bu oran %10'un altına inmektedir. Tüketim malları ise özellikle tekstil, gıda, konfeksiyon gibi sektörlerde uzmanlaşan illerde öne çıkmaktadır.

Yatırım malları ihracatında en yüksek paya sahip il %62,39 ile Aksaray'dır. Onu Sivas, Şanlıurfa, Ankara ve Yalova takip etmektedir. Bu iller, ağırlıklı olarak otomotiv yan sanayi, elektrik-elektronik ekipmanları, iş makineleri gibi yatırım malları üretiminde uzmanlaşmıştır. Buna karşılık çok sayıda ilde yatırım mallarının ihracat içindeki payı %2'nin altında kalmaktadır. Bu durum, yüksek teknoloji ve sermaye yoğun üretimin coğrafi olarak sınırlı merkezlerde yoğunlaştığını ortaya koymaktadır.

Ara mallar (ham madde) ihracatı Türkiye genelinde en geniş paya sahip grubu oluşturmaktadır. Özellikle Doğu ve İç Anadolu bölgelerinde birçok ilin ihracatında ham madde payı %80'in üzerine çıkmaktadır. Gümüşhane, Bingöl, Kırşehir ve Kars gibi illerde bu oran %90'ı geçmektedir. Bu illerin ihracatı çoğunlukla maden cevheri, tarım ürünleri, mineral ham maddeler gibi işlenmemiş ya da az işlenmiş kalemlerden oluşmaktadır. Katma değeri düşük, ancak hacmi yüksek bu ürünler, bu illerin ihracat yapısında belirleyici olmaktadır.

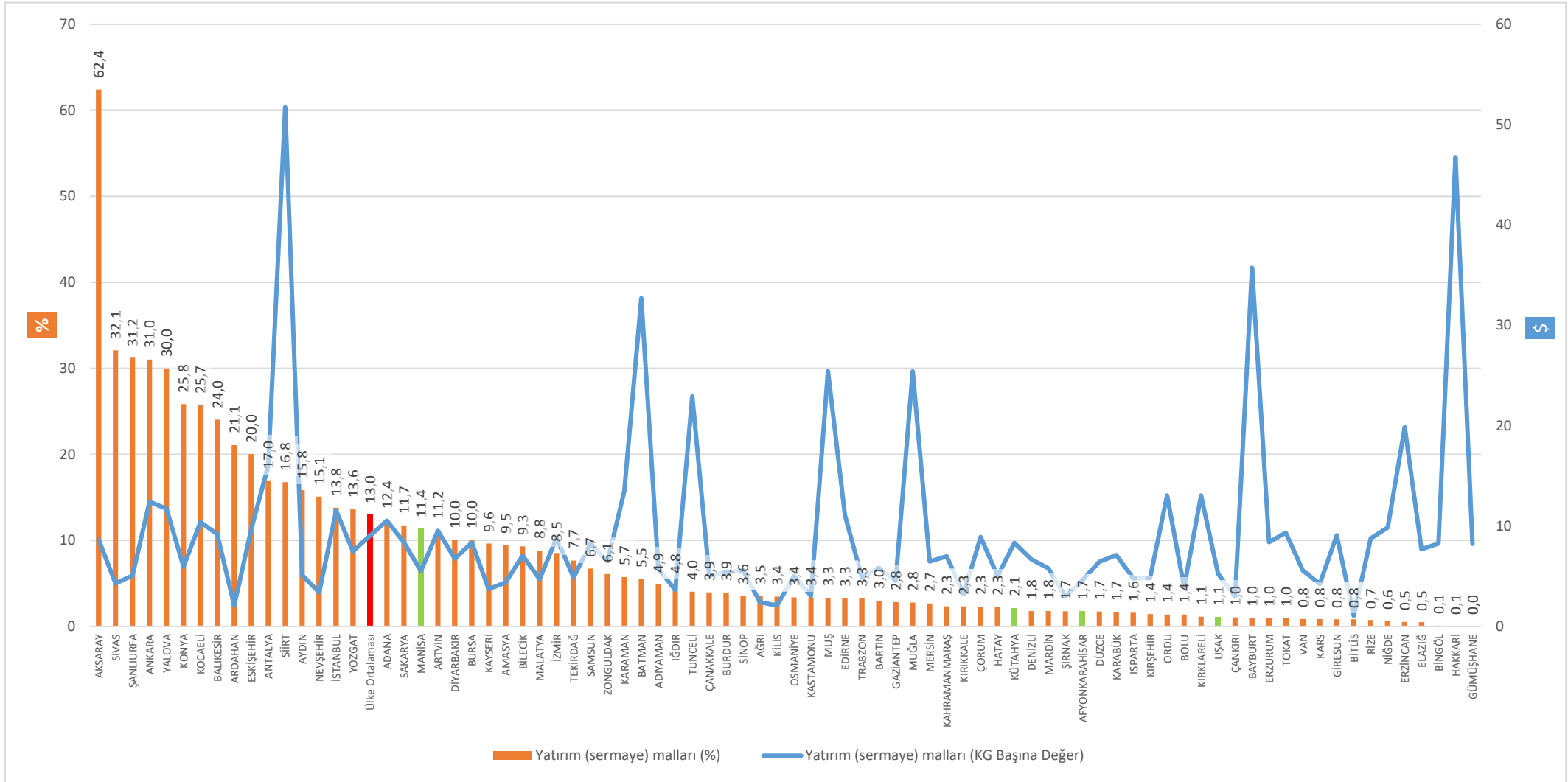
Tüketim mallarının öne çıktığı iller arasında Muş (%92,35), Giresun, Erzincan, Tokat ve Karaman gibi şehirler bulunmaktadır. Bu iller, işlenmiş gıda, konfeksiyon, ev eşyaları gibi nihai ürünlerin ihracatında yoğunlaşmıştır. Tüketim malları, genellikle düşük-orta teknoloji düzeyinde olup, birim fiyatları ham maddeye kıyasla daha yüksektir ancak yatırım mallarına göre daha düşük kalmaktadır. Bu ürünler ihracat esnekliği açısından önemlidir; ancak ihracatın kalıcı olarak büyümesi için yatırım mallarının oranının artması stratejik kabul edilmektedir.

TR33 Bölgesi illeri bu genel eğilim içinde farklı profillere sahiptir. Manisa, yatırım mallarında %11,35 pay ile bölge içinde en yüksek orana sahip olup Türkiye ortalamasına yakındır. Aynı zamanda tüketim mallarında %52,93 gibi yüksek bir oranla öne çıkmaktadır. Bu, Manisa'nın hem yatırım hem tüketim odaklı ihracat çeşitliliğine sahip olduğunu ve sanayi altyapısının görece dengeli olduğunu göstermektedir. Ham madde oranı ise %35,70 ile ülke ortalamasının altındadır.

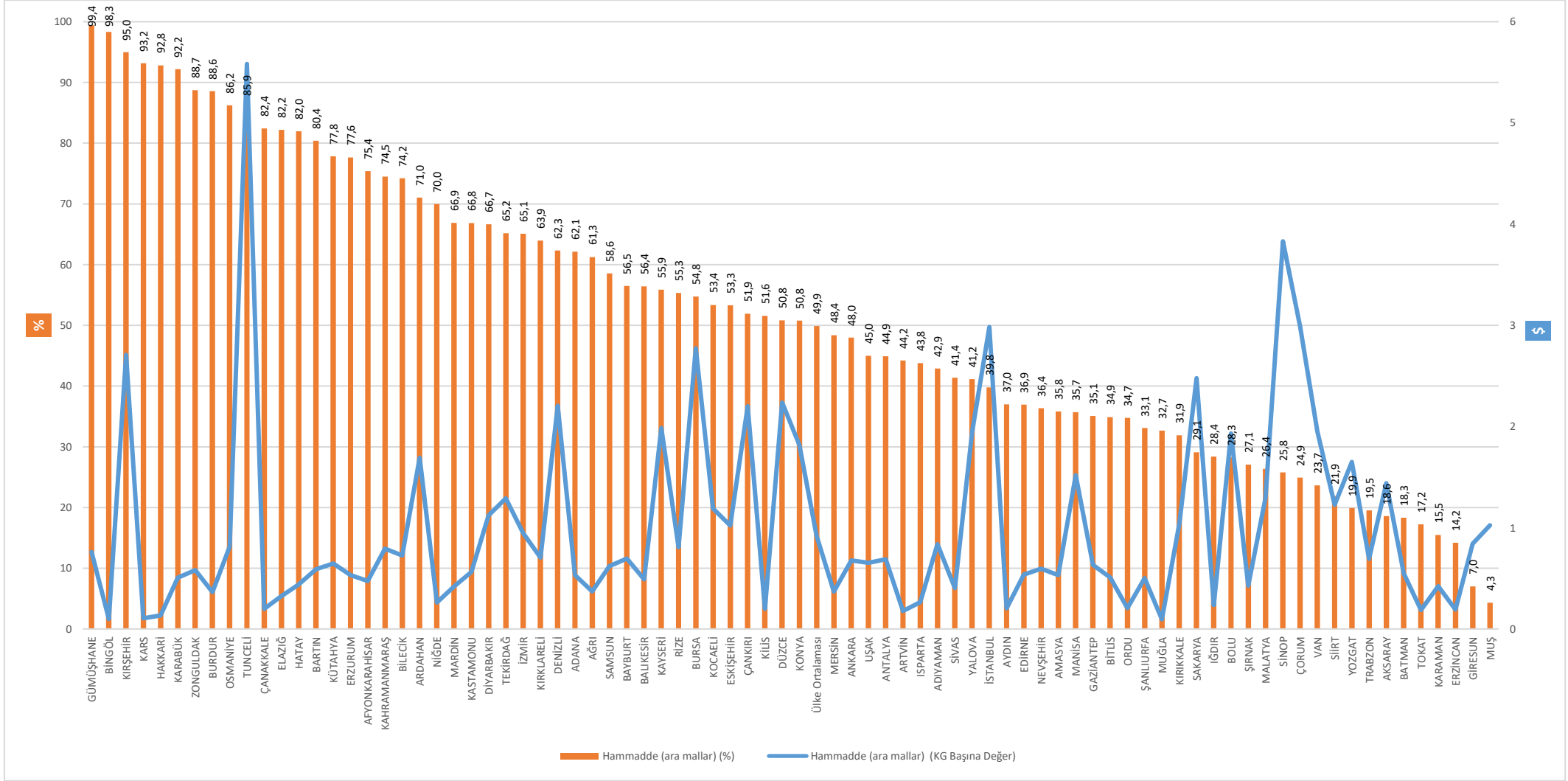
Kütahya ve Afyonkarahisar illeri ise ham madde yoğunluklu ihracat yapmaktadır. Afyonkarahisar'ın ihracatında ara malların payı %75,39; Kütahya'da ise %77,83'tür. Bu oranlar, iki ilin dış satımında başta doğal taş, cevher, kil ve benzeri işlenmemiş ürünlerin ağırlık taşıdığını göstermektedir. Tüketim mallarının payı ise Afyonkarahisar'da %22,88; Kütahya'da %20,04'tür. Yatırım malları oranları oldukça düşüktür (%1,74 ve %2,13). Bu durum, söz konusu illerin dış ticaret yapısında çeşitliliğin sınırlı olduğunu ve daha düşük katma değerli ürünlere dayandığını işaret etmektedir.

Uşak ise TR33 Bölgesi içinde daha tüketim malları odaklı bir ihracat profili sergilemektedir. Tüketim mallarının ihracattaki payı %53,95 ile Manisa'dan bile yüksektir. Ham madde oranı %44,99 iken, yatırım mallarının payı %1,05 seviyesindedir. Yatırım mallarındaki sınırlı pay, ilin daha fazla teknoloji içeren ürün gruplarında gelişme alanı bulunduğunu ortaya koymaktadır.

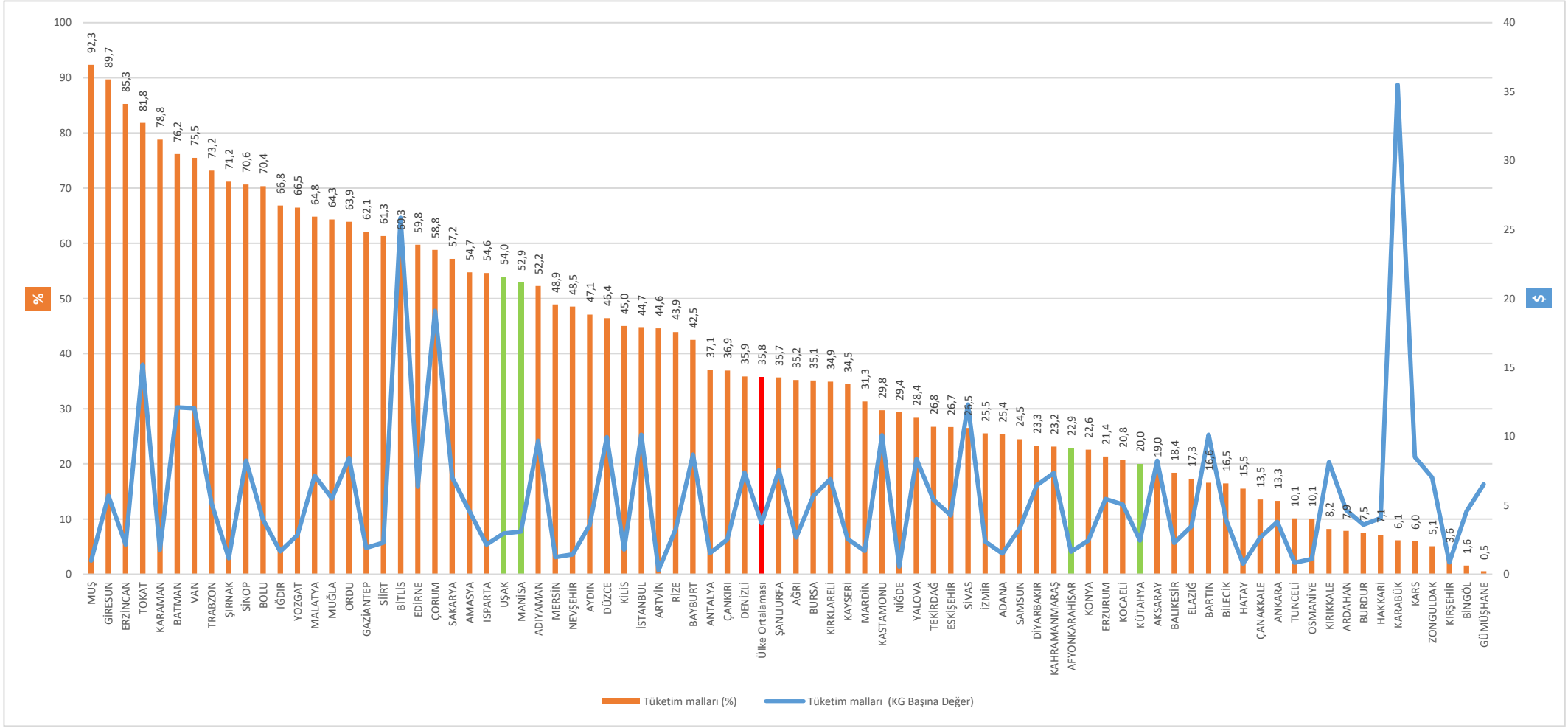
Şekil 3 - İller Bazında İhracatta Yatırım Mallarının Oranı (%) ve KG Başına Değeri (\$)

Şekil 4 - İller Bazında İhracatta Ham Madde Mallarının Oranı (%) ve KG Başına Değer (\$)

Şekil 5 - İller Bazında İhracatta Tüketim Mallarının Oranı (%) ve KG Başına Değer (\$)

5. Ülke Geneli ve İller Bazında İhracatın Teknoloji Düzeyi

İllerin teknoloji düzeyi hesaplamasında Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)'nin sanayi faaliyetlerini Ar-Ge (Araştırma ve Geliştirme) harcama yoğunluklarına göre sınıflandırdığı “OECD Ar-Ge Yoğunluğuna Dayalı Ekonomik Faaliyetler Sınıflandırması” çalışması esas alınmıştır.¹

2024 yılı itibarıyla Türkiye'nin toplam ihracat kompozisyonu, ürünlerin teknoloji düzeyine göre önemli yapısal göstergeler sunmaktadır (Şekil 6 – 7 – 8 – 9). Ülke genelinde ihracatın %3,57'si yüksek teknoloji, %37,46'sı orta-yüksek teknoloji, %21,28'i orta-düşük teknoloji ve %37,69'u düşük teknoloji grubuna aittir. Bu tablo, Türkiye'nin dış satımında yüksek teknoloji ürünlerinin hâlâ sınırlı bir paya sahip olduğunu; buna karşılık orta ve düşük teknoloji gruplarının ihracatın büyük kısmını oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye'nin bu yapısı, ileri teknoloji üretiminde belli merkezlere bağımlı bir görünüm çizerken, genel ihracat profilinin orta-düşük katma değerli ürünlere dayandığını göstermektedir.

Yüksek teknoloji ihracatında öne çıkan iller oldukça sınırlıdır. Bu grupta ilk sırada Ankara (%14,66) yer almakta, onu Siirt (%13,21) (Toplam ihracatı diğer öne çıkan illere kıyasla oldukça az olmakla birlikte 2602 - Bilgisayar ve bilgisayar çevre birimleri imalatı kodundaki ihracatı toplam ihracatın %10'una yakındır), Eskişehir (%13,05) ve Manisa (%11,17) takip etmektedir. Türkiye genelinde yüksek teknoloji ihracatının toplam ihracat içindeki payı düşük olmasına rağmen bu iller (Siirt dışında) ulusal ortalamayı ciddi şekilde yukarı çeken sınırlı merkezlerdir. Çok sayıda ilde ise yüksek teknoloji oranı %1'in (toplam 58 il) dahi altındadır.

Orta-yüksek teknoloji, Türkiye ihracatında en yüksek ikinci paya sahip gruptur ve belirli bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Sakarya (%72,79), Aksaray (%69,76), Kırıkkale (%68,64) gibi illerde orta-yüksek teknoloji oranları dikkat çekici seviyelerdedir. Bu iller genel olarak işlenmiş sanayi ürünlerinde uzmanlaşmıştır. Bu oranlar aynı zamanda söz konusu illerin küresel tedarik zincirlerine entegre olduklarını da göstermektedir.

Orta düşük teknoloji ürünleri, Türkiye ihracatında önemli bir paya sahiptir ve özellikle geleneksel sanayi yapısına sahip illerde öne çıkmaktadır. Türkiye ortalaması %21,28 iken, Kırşehir (%90,59), Çanakkale (%82,20) ve Zonguldak (%78,45) gibi iller bu grupta en yüksek oranlara sahiptir. Orta düşük teknoloji grubu, düşük ve orta-yüksek teknoloji arasında geçiş niteliği taşımakla birlikte, katma değeri sınırlı yapısıyla dikkat çeker. Bu durum, yüksek teknolojiye geçiş için birçok ilde yapısal dönüşüm ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Düşük teknoloji ürünleri ise hâlâ birçok ilde ihracatın büyük bölümünü oluşturmaktadır. Bu grupta Giresun (%95,92), Muş (%95,44), Erzincan (%93,56) gibi iller yer almaktadır. Bu illerde dış satım genellikle tarım ürünleri, ham tekstil, maden cevherleri ve az işlenmiş ürünlerden oluşmaktadır. Söz konusu yapı, katma değeri düşük sektörlerle bağımlılığı göstermekte; teknolojik altyapının sınırlı olduğu illerin ihracatta düşük verimlilik riski taşıdığını işaret etmektedir.

¹ https://www.oecd.org/en/publications/oecd-taxonomy-of-economic-activities-based-on-r-d-intensity_5jlv73sqqp8r-en.html
Çalışmada Yüksek – Orta Yüksek – Orta – Orta Düşük ve Düşük olmak üzere 5 sınıf ortaya kalsa da “Düşük” sınıfa giren bir sektör bulunmamaktadır. Bu nedenle raporda sınıflama bilgilerinde değişiklik yapılmıştır. Değişiklik olarak Orta olarak sınıflandırılan bölüm Orta Düşük, Orta Düşük olarak sınıflandırılan bölüm ise bu rapor özelinde Düşük olarak nitelendirilmiştir.

Coğrafik olarak değerlendirildiğinde Marmara ve İç Anadolu Bölgeleri teknoloji yoğunluğu açısından Türkiye ortalamasının üzerindedir. İstanbul, Kocaeli, Bursa, Sakarya, Ankara, Eskişehir gibi iller yüksek ve orta-yüksek teknoloji gruplarına yüksek oranlarla katkı sağlamaktadır. Bu illerdeki organize sanayi bölgeleri, büyük ölçekli üreticiler ve Ar-Ge altyapısı, teknoloji yoğun ürün ihracatını desteklemektedir. Bölgesel kümelenmelerin ihracat performansı ile teknoloji düzeyi arasında doğrudan bir ilişki gözlemlenmektedir.

Buna karşılık, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde düşük ve orta-düşük teknoloji grubu baskındır. Hakkâri, Bingöl, Şırnak, Ağrı gibi illerde düşük teknoloji oranları %70'in üzerine çıkmakta; yüksek teknoloji payı ise %1'in altında kalmaktadır. Bu illerin ihracatı çoğunlukla ham madde, az işlenmiş tarım ürünleri ve doğal kaynaklara dayalı ürünlerden oluşmaktadır. Yüksek teknoloji üretim altyapısının eksikliği, bölgesel kalkınma eşitsizliğinin teknoloji eksenindeki yansımalarıdır.

Afyonkarahisar, TR33 Bölgesi içinde orta-düşük teknoloji ağırlıklı bir ihracat yapısına sahiptir. İhracatının %61,26'sı bu grupta yer alırken düşük teknoloji ürünleri %29,61 oranındadır. Afyonkarahisar'da yüksek teknoloji payı %2,47; orta-yüksek teknoloji oranı ise %6,66'dır. Bu yapı, ilin doğal taş, yumurta ve tarım ürünlerine dayalı ihracatını yansıtmaktadır. Afyonkarahisar'ın ihracatı geleneksel sektörlerde yoğunlaşmakta, ancak teknoloji odaklı çeşitlilik henüz sınırlı düzeydedir.

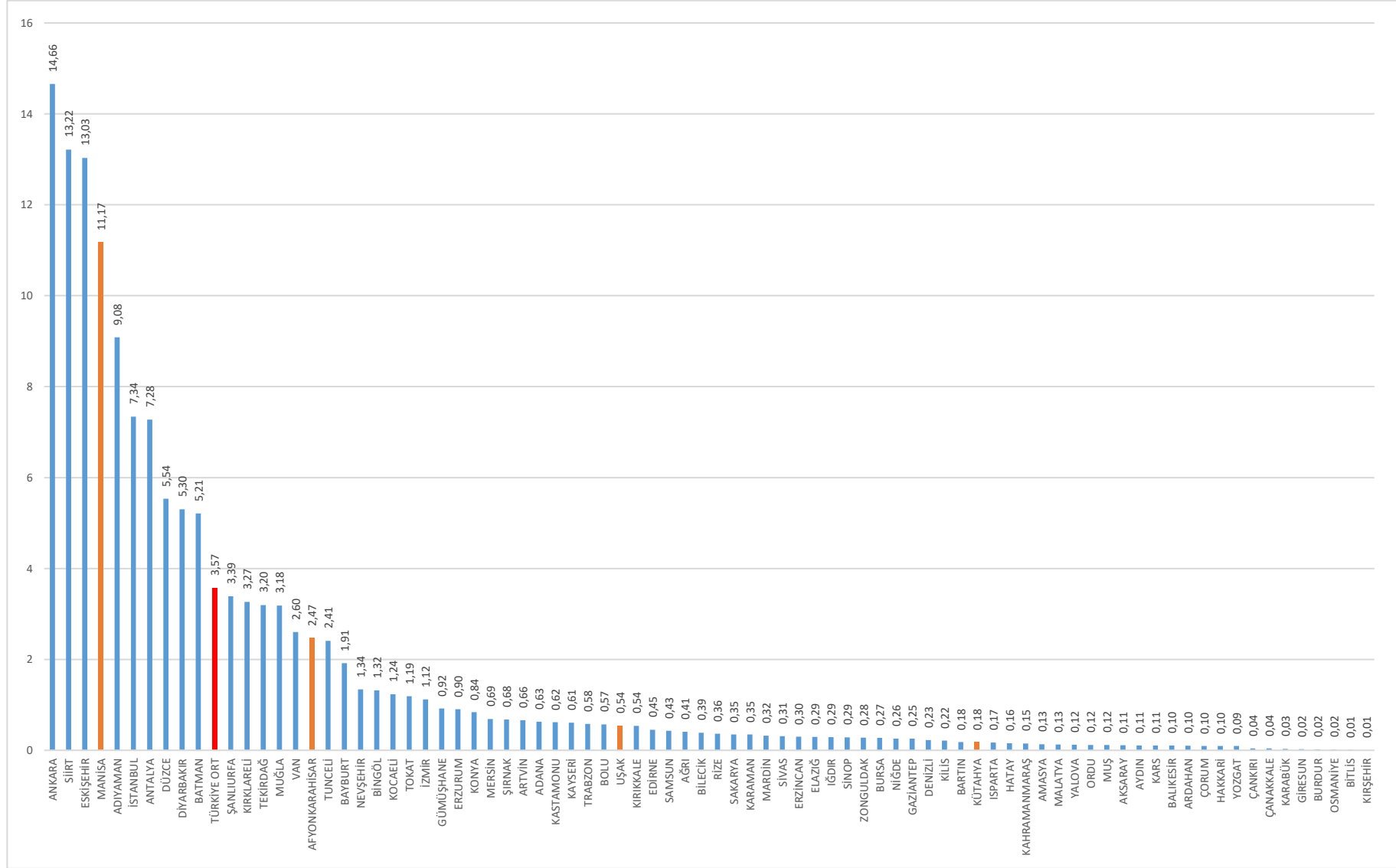
Kütahya, orta-düşük ve orta-yüksek teknoloji gruplarında dengeli bir dağılım sergilemektedir. Orta-düşük teknoloji oranı %55,33; orta-yüksek teknoloji oranı %21,59'dur. Bu yapı, seramik, cam, porselen ve bazı makina parçaları üretimiyle ilişkilidir. Düşük teknoloji oranı %22,91 iken yüksek teknoloji oranı %0,18 seviyesindedir. Hesaplamalar, Kütahya'nın ihracatının geleneksel sektörlerin yanı sıra işlenmiş ürünlerdeki ilerleme sayesinde kademeli bir dönüşüm süreci içinde olduğunu göstermektedir.

Manisa, TR33 Bölgesi'nde teknoloji yoğunluğu en yüksek il olarak öne çıkmaktadır. Yüksek teknoloji oranı %11,17, orta-yüksek teknoloji oranı %42,14'tür. Bu veriler, Manisa'nın ihracatında toplam %53,31'lik bir kesimin yüksek ve orta-yüksek teknoloji gruplarından oluştuğunu göstermektedir. Elektronik, otomasyon sistemleri, beyaz eşya ve ileri sanayi üretimi bu yapıyı desteklemektedir. Manisa, sadece TR33 Bölgesi içinde değil, Türkiye genelinde de öncü illerden biridir.

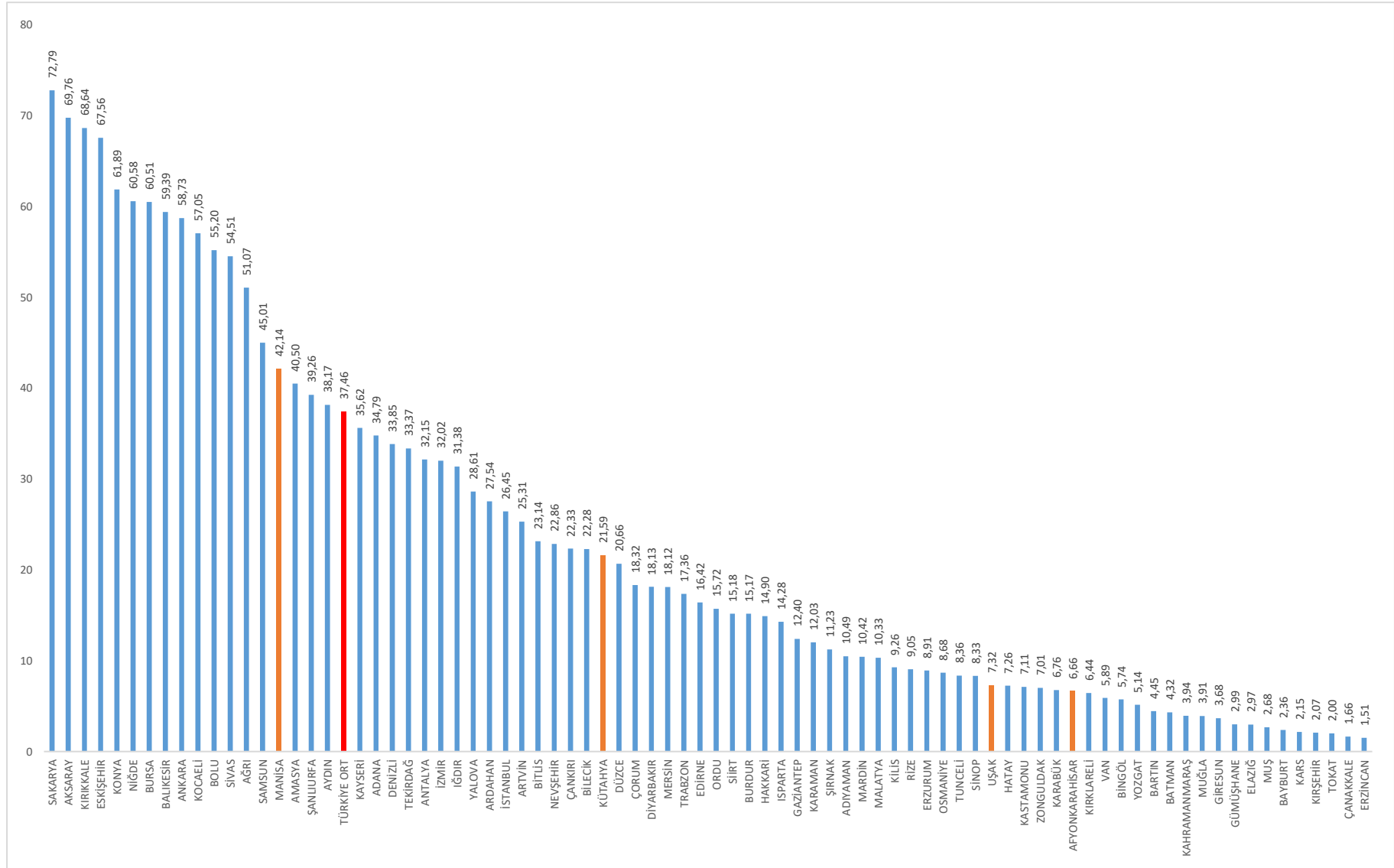
Uşak ise düşük teknolojiye dayalı ihracat yapısı ile bölgede ayrılmaktadır. Toplam ihracatının %83,49'u düşük teknoloji ürünlerinden oluşmaktadır. Yüksek teknoloji oranı yalnızca %0,54, orta-yüksek teknoloji oranı ise %7,32'dir. Tekstil ve geri dönüşüm sektörleri ihracatın temelini oluştururken; ayrıca entegre beyaz et üretimi de tüketim malları içinde önemli bir yere sahiptir. Ancak bu faaliyetlerin teknoloji düzeyi genellikle düşüktür. Uşak'ın ihracat yapısının dönüşümü için teknoloji yoğun yatırımlara ihtiyaç bulunmaktadır.

Sonuç olarak, TR33 Bölgesi illeri teknoloji düzeyi açısından birbirinden oldukça farklı yapılar sergilemektedir. Manisa yüksek teknoloji üretimiyle öne çıkarken, Kütahya dönüşüm potansiyeli taşımakta; Afyonkarahisar geleneksel sektörlerde güçlü bir yere sahip olup düşük ve orta düzeylerde yoğunlaşmaktadır. Uşak ise hâlen düşük teknolojiye bağımlı bir ihracat profili göstermektedir. Bu tablo, bölge düzeyinde bütüncül değil, il düzeyinde odaklanmış politikaların gerekliliğini ortaya koymaktadır.

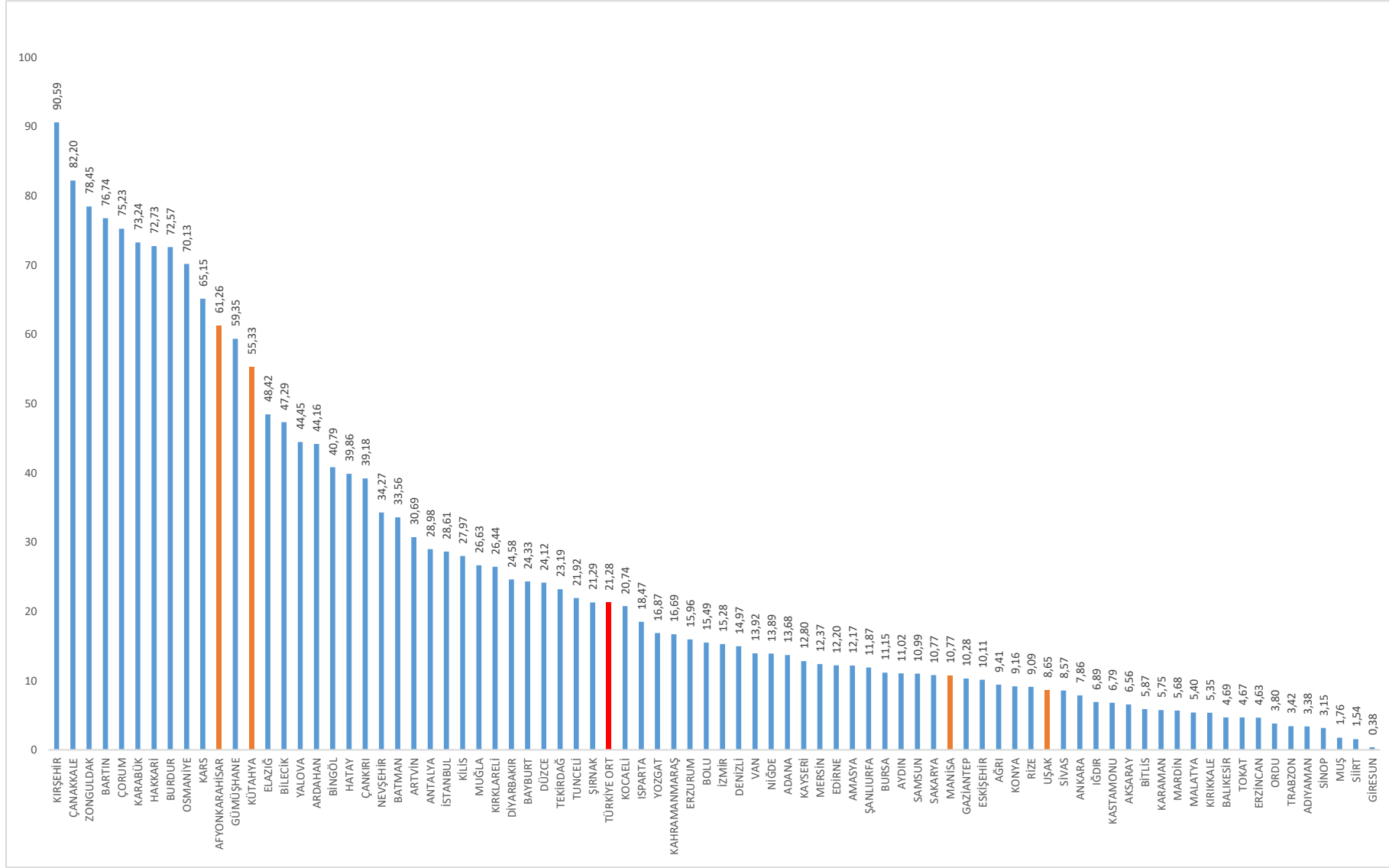
Şekil 6 - İllerin İhracatında Yüksek Teknolojinin Payı (%)

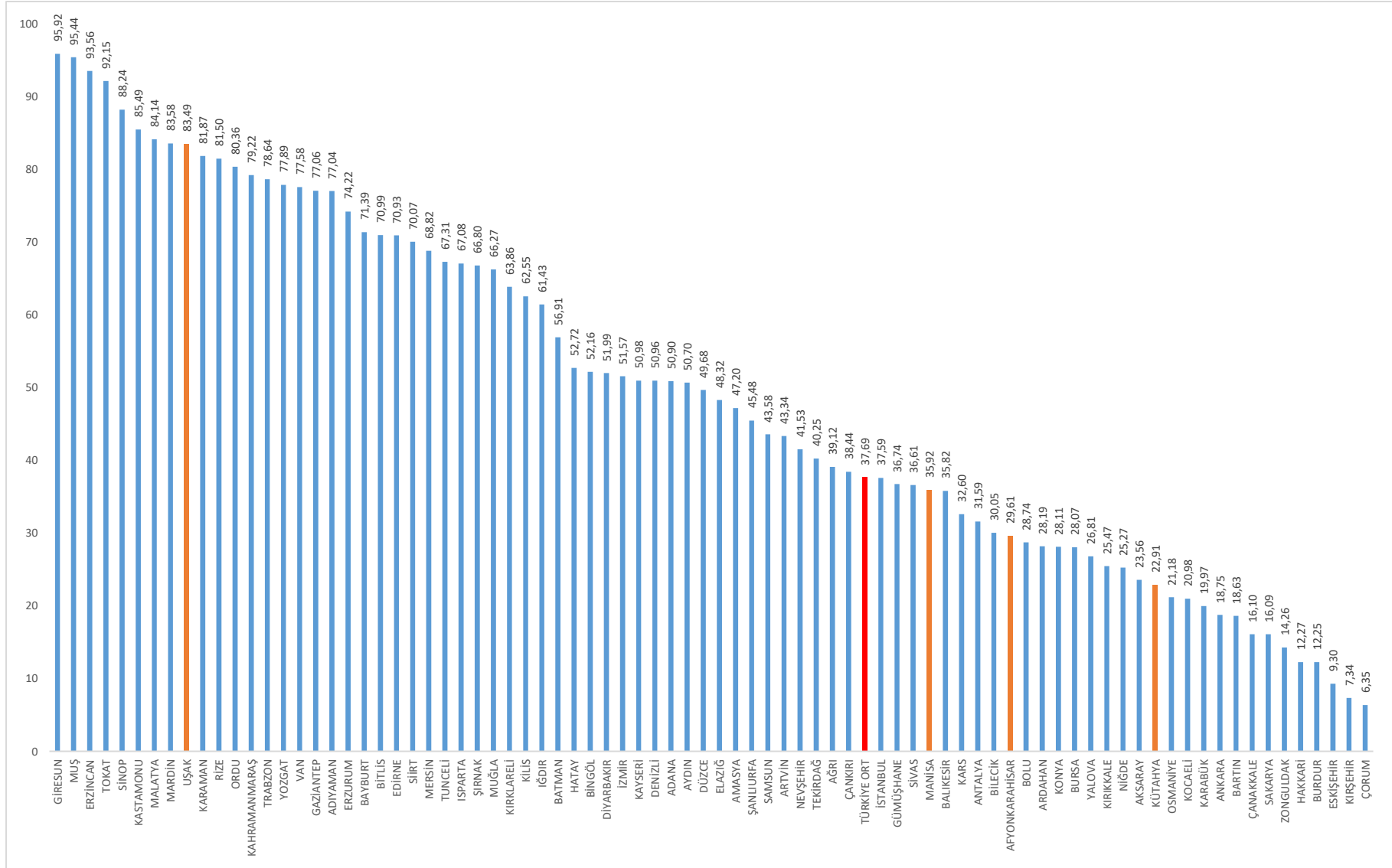
Şekil 7 - İllerin İhracatında Orta Yüksek Teknolojinin Payı (%)

Şekil 8 - İllerin İhracatında Orta Düşük Teknolojinin Payı (%)

Şekil 9 - İllerin İhracatında Düşük Teknolojinin Payı (%)

6. Ülke Geneli ve İller Bazında Öne Çıkan Sektörler (Olgun Sektörler ve İlk 10 Sektör)

Üç yıldız analizinde kullanılan büyüklük (toplam ihracat payı), başatlık (diğer illere göre üstünlük) ve uzmanlık (sektörel yoğunlaşma) kriterleri, ilin güçlü olduğu alanları net bir biçimde ortaya koymaktadır. En çok ihracat yapan sektörlerin bir kısmı hem içsel büyüklükleriyle hem de rekabetçi konumlarıyla ön plana çıkmaktadır.

Afyonkarahisar'ın ihracat yapısı, sınırlı sayıda sektörde yoğunlaşmış, aynı zamanda bu sektörlerin bazıları üç yıldız analizinde “olgun” olarak değerlendirilecek düzeyde derinliğe ulaşmıştır (Tablo 2). Yapılan hesaplamalarda ilde toplam ihracatta öne çıkan ilk on sektörde altı, toplamda ise 8 sektör olgun sektör olarak öne çıkmıştır. Taş ve mermerin kesilmesi ve işlenmesi sektörü, %36,9'luk payıyla hem ilin ihracatında birinci sırada yer almış hem de olgun sektör olarak öne çıkmıştır. Afyonkarahisar bu sektörde hem ulusal düzeyde rekabet üstünlüğü taşımakta hem de ihracat yoğunluğu açısından uzmanlaşmış bir yapı sunmaktadır. Benzer şekilde tahıl işleme (%19,4) ve sebze-meyve işleme (%12,8) sektörleri de, yüksek ihracat hacminin yanında ilin üretim altyapısı ve tarihsel birikimi sayesinde “olgun” sektör konumundadır. Bu üç sektör, hem hacimsel hem yapısal olarak olgunluk düzeyine ulaşmış görünmektedir.

Ancak her yüksek hacimli sektör, üç yıldızlı yani olgun sektör olmayabilir. Örneğin “değerli ana metaller ve diğer demir dışı metallerin imalatı” sektörü %4,8'lik ihracat payına ve ilin ihracatında dördüncü sıraya sahip olmasına karşın olgun sektör olarak değerlendirilmemiştir. Bu durum, sektörün ya başka illere kıyasla belirgin bir üstünlüğe sahip olmaması (başatlık) ya da ilde genel ihracat yapısı içinde yeterince yoğunlaşmamış olması (uzmanlık) gibi faktörlere dayanmaktadır. Dolayısıyla yalnızca büyüklük tek başına sektör olgunluğu için yeterli olmamaktadır.

Bunun tersine, ihracat payı görece düşük bazı sektörler olgun olarak tanımlanmıştır. Özellikle etin işlenmesi ve saklanması ile kümes hayvanları gibi sektörler, ihracat toplamı içinde küçük yer tutular da uzmanlaşma ve başatlık kriterleri bakımından güçlü konumdadır. Bu, özellikle Afyonkarahisar'ın beyaz et ve hayvancılık sanayiindeki kümelenme kapasitesine işaret etmektedir. Bu sektörler aynı zamanda kırsal ekonominin dış ticarete entegre olduğu örnek alanlar olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, Afyonkarahisar'ın ihracatında öne çıkan sektörlerin bir kısmı üç yıldız kriterleri uyarınca olgunlaşmış kabul edilmekte; bazı sektörler ise hacimlerine rağmen bu eşiği aşmamaktadır. Bu tablo, ilde stratejik desteklerin yalnızca yüksek ihracat hacmine sahip sektörlerle değil, aynı zamanda başatlık ve uzmanlık potansiyeli taşıyan sektörlerle yöneltilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Üç yıldız analizine dayalı bu yaklaşım, bölgesel ihracat politikalarının daha hedefli ve etkili şekilde yönlendirilmesine olanak tanımaktadır.

Kütahya'nın ihracat yapısı, birkaç ana sektörde yüksek yoğunluk gösteren, aynı zamanda üç yıldız analizine göre önemli ölçüde olgunlaşmış sektörler içeren bir bileşime sahiptir (Tablo 3). İlk 10 ihracat sektörünün 8'i (toplamda ise 9 sektör) “olgun” olarak değerlendirilmekte; bu da ilin üretim altyapısının sadece hacimsel olarak değil, aynı zamanda sektörel yoğunlaşma ve rekabet gücü açısından da gelişmiş olduğunu göstermektedir. Özellikle seramik, cam ve kimya sektörleri bu yapıyı belirgin şekilde yansıtmaktadır.

İhracat sıralamasında ilk sırada yer alan “Değerli ana metallerin ve diğer demir dışı metallerin imalatı” sektörü, %12,89 gibi yüksek bir paya sahip olmasına rağmen üç yıldız analizine göre “olgun” statüsünde değildir. Bu, sektörün Kütahya özelinde büyüklüğü yüksek olsa da başatlık (diğer illere kıyasla üstünlük) ya da uzmanlık (il ihracatı içindeki yoğunlaşma düzeyi) kriterlerinde yeterli puanı alamadığına işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle, bu sektörün ihracat hacmi yüksek ama yapısal derinliği sınırlı olabilir.

Buna karşılık ihracatta ilk 10 içerisinde yer alan ve hem büyüklük hem de uzmanlık açısından güçlü konumda olan sektörlerin çoğu olgun sektör olarak tanımlanmaktadır. Özellikle “Cam ve cam ürünleri imalatı” (%10,34), “Mobilya imalatı” (%9,84) gibi sektörler hem ekonomik ölçekte katkı sağlamakta hem de Kütahya’nın sektörel uzmanlık alanlarını temsil etmektedir. Seramik, porselen ve ateşe dayanıklı ürünler gibi geleneksel sektörler de yüksek oranda ihracat katkısı sunarken olgun sektörler olarak öne çıkmaktadır.

Ayrıca ihracat payı nispeten daha düşük olan ama üç yıldız kriterlerini sağlayan bazı sektörler de dikkat çekicidir. Örneğin “Kimyasal gübre ve azotlu bileşiklerin imalatı” (%3,61) ve “Oluklu kağıt ve mukavvadan kutu imalatı” (%1,70) gibi sektörler, üretim ölçeği açısından sınırlı görünse de başatlık ve uzmanlık düzeyiyle olgun sektör kategorisine dahil edilmiştir. Bu da Kütahya’nın yalnızca geleneksel sektörlerde değil, çeşitli yeni sanayi kollarında da rekabet potansiyeli taşıdığını göstermektedir.

Genel olarak bakıldığında, Kütahya ihracatında ilk 10 sektör içinde 8 tanesinin olgun sektör olması, ilin ihracat profilinde istikrar ve sektörel derinlik sağladığını göstermektedir. Ancak ihracat lideri olan bazı sektörlerin hâlen olgunluk kriterlerini karşılamaması, bu alanlarda daha fazla kümelenme, teknoloji yatırımı ve ulusal rekabet gücü geliştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Üç yıldız analizine dayalı bu yaklaşım, sadece ihracat hacmini değil, yapısal nitelikleri ve sürdürülebilirliği de değerlendirmeye olanak tanımaktadır.

Manisa’nın ihracat yapısı oldukça çeşitlenmiş ve birçok sektörde hem yüksek ihracat hacmine hem de sektörel olgunluk düzeyine ulaşmış bir görünüme sahiptir (Tablo 4). İlk 10 ihracat sektörünün 9’u (toplamda ise 19 sektör) üç yıldız analizine göre “olgun” sektörler olarak tanımlanmıştır. Bu durum, ilin hem geleneksel hem de teknoloji yoğun üretim alanlarında uzmanlaştığını ve ulusal düzeyde rekabet gücü taşıdığını göstermektedir. Bu sektörlerde başatlık ve uzmanlık kriterlerinin sağlanmış olması, Manisa’nın sanayi altyapısının yapısal olgunluğa ulaştığını göstermektedir.

İhracatın lideri olan “Ev aletleri imalatı” sektörü %19’luk pay ile hem büyüklük açısından önde gelmekte hem de olgun sektör statüsüne sahiptir. Bu sektörün yalnızca ihracat hacmi değil, aynı zamanda üretim zincirine entegrasyonu, ihracat yoğunluğu ve kümelenme kapasitesi de yüksek düzeydedir. Hemen ardından gelen “Sebze ve meyvelerin işlenmesi ve saklanması” (%10,7) ve “Tüketici elektroniği imalatı” (%9,9) sektörleri de hem geleneksel tarım ürünlerinin işlenmesine dayalı sanayi hem de ileri teknoloji temelli üretim açısından iki ayrı uzmanlık alanını temsil etmektedir.

İlk 10'daki sektörlerden yalnızca biri, “Elektrik motoru, jeneratör ve kontrol cihazları imalatı” olgun sektör sayılmamıştır. Bu sektörün ihracat payı %2,36 olmasına karşın üç yıldız analizinde başatlık veya uzmanlık ölçütlerinde yeterli düzeyde puanı alamamıştır. Bu durum, teknoloji yoğun sektörlerin üretim hacmi bakımından gelişmiş olsa da sektörel derinlik açısından hâlen gelişim potansiyeli taşıdığını göstermektedir. İlgili sektörün kümelenme, tedarik zinciri entegrasyonu ve yerel uzmanlaşma düzeyleri desteklenerek olgunlaşması sağlanabilir.

Manisa'nın ihracat yapısı yalnızca yüksek paylı sektörlerden değil, ihracat içindeki payı düşük olan ancak olgunluk düzeyine ulaşmış sektörlerden de oluşmaktadır. Örneğin “Bitkisel ve hayvansal sıvı ve katı yağlar” (%2,0), “Metal yapı malzemeleri” (%1,9), “Akümülatör ve pil imalatı” (%1,7) gibi sektörler, payları görece düşük olsa da uzmanlaşmış üretim altyapısı ve ihracata yönelik örgütlenme düzeyleriyle dikkat çekmektedir. Bu sektörler, ilin ihracatının yalnızca birkaç sektöre bağımlı olmadığını, yatay çeşitlenmeye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Manisa hem yüksek hacimli hem de yapısal olarak olgunlaşmış sektörlerle Türkiye ihracatında özel bir yere sahiptir. Üç yıldız analizine göre, sadece büyüklüğe değil; sektörel odaklanma (uzmanlık) ve diğer illerle karşılaştırmalı üstünlük (başatlık) gibi göstergelere de sahip olan sektörlerin fazlalığı, ilin sürdürülebilir ve dirençli bir sanayi tabanına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yapı, Manisa'nın hem geleneksel sektörlerde hem de teknoloji odaklı üretimlerde güçlü bir bölgesel merkez olduğunu doğrulamaktadır.

Uşak ili ihracat yapısı, güçlü biçimde geleneksel tekstil ve gıda sektörlerine dayanan, aynı zamanda belirli sanayi kollarında sektörel olgunluğa ulaşmış bir üretim tabanı sunmaktadır (Tablo 5). İlk 10 ihracat sektöründen 8'inin (ilin ihracatında ilk 10 dışında yer alan sektörlerde olgun sektör bulunmamaktadır) üç yıldız analizine göre olgun olarak değerlendirilmiş olması, ilin üretim kabiliyeti ve dış pazarlarla entegrasyon düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durum özellikle tekstil ve gıda işleme gibi emek-yoğun sektörlerde yoğunlaşmaktadır.

İhracatın lideri olan “Halı ve kilim imalatı” sektörü %20,9'luk payıyla açık ara öndedir ve üç yıldız analizine göre olgun bir sektördür. Hem büyüklük hem de uzmanlık kriterleri açısından güçlü konumda olan bu sektör, Uşak'ın dış pazarlarda rekabetçi düzeye ulaştığını göstermektedir. İkinci sırada yer alan “Tekstil elyafının hazırlanması ve bükülmesi” (%17,9) ve üçüncü sıradaki “Giyim eşyası dışındaki tekstil ürünleri imalatı” (%11,2) da yüksek ihracat payı ve sektörel olgunluk düzeyi ile dikkat çekmektedir.

Gıda işleme alanında da Uşak önemli bir ihracat merkezi görünümündedir. “Etin işlenmesi ve saklanması” (%10,7), “Süt ürünleri imalatı” (%3,3) gibi sektörler hem büyüklük hem uzmanlık göstergeleriyle öne çıkmakta, bölgenin kırsal üretim altyapısının sanayiye entegrasyonunu yansıtmaktadır. Ayrıca beyaz et üretimi ve entegre kesimhane faaliyetleri gibi işlevler, Uşak'ın tarım-gıda sanayisinde güçlü bir konumda olduğunu teyit etmektedir.

Bununla birlikte Uşak ilinde ihracat hacmi anlamlı olan bazı sektörler üç yıldız analizine göre “olgun” statüsüne ulaşamamıştır. Örneğin “Sebze ve meyvelerin işlenmesi ve saklanması” sektörü %3,8’lik ihracat payına sahip olmasına karşın olgun sektör olarak tanımlanmamıştır. Aynı şekilde “Kum, kil ve taş ocakçılığı” da %2,2’lik paya rağmen bu statüde değildir. Bu durum, ilgili sektörlerin ihracat hacmine karşın yeterli sektörel yoğunluk veya rekabet üstünlüğü sunmadığını göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Uşak’ın ihracat yapısı, güçlü tekstil ve gıda temelli sanayi altyapısına dayanmakta; aynı zamanda sektörlerin çoğu hem başatlık hem uzmanlık kriterleri açısından olgunlaşmış görünmektedir. Bu yapı, ilde geleneksel sektörlerin modern ihracat koşullarına uyum sağladığını ve üretim deseninin sürdürülebilir bir şekilde çeşitlendiğini göstermektedir. Uşak, özellikle katma değeri artırmaya yönelik kümelenme stratejileriyle dış ticarete daha da güçlenebilecek bir il konumundadır.

TR33 Bölgesi illerinin ihracat yapıları, hem birbirini tamamlayan nitelikler hem de farklılaşan uzmanlık alanlarıyla dikkat çekmektedir. Manisa, ihracat hacmi bakımından bölgenin en yüksek düzeyine sahip ilidir ve bu hacim farklı sektörlerle yayılmıştır. Toplamda 19 sektörün olgun sektör olarak tanımlanması, ilin hem sektörel çeşitliliğe hem de yapısal derinliğe sahip olduğunu göstermektedir. Afyonkarahisar ve Kütahya’nın ihracat desenleri, kendi doğal ve üretim kaynaklarına dayalı uzmanlaşmalara işaret etmektedir. Uşak ise daha dar kapsamlı bir ihracat profiline sahip olmasına karşın, yüksek yoğunluklu ve olgunlaşmış sektörlerle odaklanmasıyla öne çıkmaktadır.

Ülke genelinde öne çıkan sektörlerle bakıldığında yapılan hesaplamalarda Türkiye’nin toplam ihracatında en yüksek paya sahip sektör, 23 milyar doları aşan ihracat değeriyle motorlu kara taşıtları imalatıdır (Tablo 6). Bu sektör, toplam ihracatın %8,79’unu tek başına oluşturmakta ve açık ara lider konumda yer almaktadır. Hemen ardından rafine edilmiş petrol ürünleri (%5,7), giyim eşyası imalatı (%5,46) ve ana demir-çelik imalatı (%4,58) gelmektedir. İlk beş sektör birlikte değerlendirildiğinde, toplam ihracatın yaklaşık dörtte birini oluşturmaktadır.

İlk on sektör arasında yer alan diğer alanlar ise motorlu araç parçaları, değerli metaller, mücevherat, plastik ürünler, işlenmiş meyve-sebze ve elektrikli makine ekipmanlarıdır. Bu sektörlerin her biri 6 ila 10 milyar \$ arasında değişen ihracat değerlerine sahiptir ve toplam ihracat içindeki payları %2 ila %4 aralığında seyretmektedir. İlk on sektörün toplam ihracat içindeki payı %45’i aşmakta; bu da Türkiye dış ticaretinde sektör yoğunlaşmasının belirli alanlarda toplandığını göstermektedir.

Listede yer alan sektörlerin tamamı sanayi üretimine dayalıdır ve büyük ölçüde yüksek hacimli üretim kapasitesiyle uluslararası rekabette yer alan kalemlerden oluşmaktadır. Otomotiv, tekstil, kimya, metal işleme ve gıda sanayi gibi alanlar, uzun yıllardır Türkiye'nin dış ticaret performansında istikrarlı şekilde üst sıralarda yer almaktadır. Bu tablo, Türkiye ihracatının yapısal olarak üretime dayalı ve yıllar içinde süreklilik gösteren sektörler etrafında şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Aşağıda illere dair verilen tablolarda ilk 10 sektör ve olgun sektörlerle dair bilgiler paylaşılmaktadır. Olgun olan sektörler parantez içerisinde yıldız ile işaretlenmiştir.

Tablo 2 – Afyonkarahisar İli İhracatında İlk 10 Sektör ve Olgun Sektörler

İhracat Sıralaması	ISIC4 Adı (Olgun Sektörler * İle İşaretlenmiştir)	Afyonkarahisar Toplam İhracat (\$)	Toplam İhracattaki Payı (%)
1	Taş ve mermerin kesilmesi, şekil verilmesi ve kullanılabilir hale getirilmesi (*)	262.286.730,60	36,9
2	Tahılların (pirinç hariç), baklagillerin ve yağlı tohumların yetiştirilmesi (*)	137.704.087,37	19,4
3	Sebze ve meyvelerin işlenmesi ve saklanması (*)	91.219.686,93	12,8
4	Değerli ana metaller ve diğer demir dışı metallerin imalatı	34.000.446,00	4,8
5	Kum, kil ve taş ocakçılığı (*)	24.728.774,71	3,5
6	Temel kimyasal maddelerin imalatı	16.587.697,75	2,3
7	Etin işlenmesi ve saklanması (*)	12.361.425,14	1,7
8	Eczacılıkla ilgili ürünlerin, tıbbi kimyasal ve bitkisel ürünlerin imalatı	12.202.610,92	1,7
9	Başka yerde sınıflandırılmamış diğer fabrikasyon metal ürünlerin imalatı	9.872.298,96	1,4
10	Kümes hayvanları yetiştiriciliği (*)	8.359.730,65	1,2
12	Başka yerde sınıflandırılmamış metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı (*)	6.576.598,39	0,9
13	Alkolsüz içeceklerin imalatı (*)	6.194.482,38	0,9
Afyonkarahisar Genel Toplam		710.516.082,21	

Tablo 3 - Kütahya İli İhracatında İlk 10 Sektör ve Olgun Sektörler

İhracat Sıralaması	ISIC4 Adı (Olgun Sektörler * İle İşaretlenmiştir)	Kütahya Toplam İhracat (\$)	Toplam İhracattaki Payı (%)
1	Değerli ana metaller ve diğer demir dışı metallerin imalatı	120.640.699,59	12,9
2	Kimyasal ve gübreleme amaçlı mineral madenciliği (*)	99.950.803,13	10,7
3	Cam ve cam ürünleri imalatı (*)	96.836.669,75	10,3
4	Mobilya imalatı (*)	92.086.240,39	9,8
5	Motorlu kara taşıtları için parça ve aksesuar imalatı	73.827.058,99	7,9
6	Diğer porselen ve seramik ürünlerin imalatı (*)	71.791.615,98	7,7
7	Kilden inşaat malzemeleri imalatı (*)	59.418.415,11	6,4
8	Başka yerde sınıflandırılmamış diğer madencilik ve taş ocakçılığı (*)	45.469.522,29	4,9
9	Kimyasal gübre ve azotlu bileşiklerin imalatı (*)	33.820.523,72	3,6
10	Ateşe dayanıklı ürünlerin imalatı (*)	31.766.729,43	3,4
12	Oluklu kağıt ve oluklu mukavva imalatı ile kağıt ve mukavvadan yapılan ambalaj kutuları imalatı (*)	16.109.270,80	1,7
Kütahya Genel Toplam		936.110.178,05	

Tablo 4 - Manisa İli İhracatında İlk 10 Sektör ve Olgun Sektörler

İhracat Sıralaması	ISIC4 Adı (Olgun Sektörler * İle İşaretlenmiştir)	Manisa Toplam İhracat (\$)	Toplam İhracattaki Payı (%)
1	Ev aletleri imalatı (*)	1.460.244.159,21	19,0
2	Sebze ve meyvelerin işlenmesi ve saklanması (*)	821.489.317,63	10,7
3	Tüketici elektronik ürünlerinin imalatı (*)	763.581.491,08	9,9
4	Motorlu kara taşıtları için parça ve aksesuar imalatı (*)	501.853.640,58	6,5
5	Metal tank, rezervuar ve muhafaza kapları imalatı (*)	489.434.527,60	6,4
6	Genel amaçlı diğer makinelerin imalatı (*)	415.761.155,38	5,4
7	Başka yerde sınıflandırılmamış diğer fabrikasyon metal ürünlerin imalatı (*)	261.315.385,10	3,4
8	Plastik ürünlerin imalatı (*)	224.930.346,84	2,9
9	Kakao, çikolata ve şekerleme imalatı (*)	196.838.322,79	2,6
10	Elektrik motoru, jeneratör, transformatör ile elektrik dağıtım ve kontrol cihazlarının imalatı	181.250.690,02	2,4
11	Bitkisel ve hayvansal sıvı ve katı yağların imalatı (*)	153.093.571,39	2,0
12	Metal yapı malzemeleri imalatı (*)	148.284.531,51	1,9
14	Akümülatör ve pil imalatı (*)	129.093.112,43	1,7
15	Diğer kauçuk ürünleri imalatı (*)	126.076.992,02	1,6
16	Tütün ürünleri imalatı (*)	98.843.915,38	1,3
17	Hazır hayvan yemleri imalatı (*)	78.812.284,97	1,0
21	Yumuşak çekirdekli meyvelerin ve sert çekirdekli meyvelerin yetiştirilmesi (*)	65.472.312,83	0,9
22	Başka yerde sınıflandırılmamış metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı (*)	62.765.288,76	0,8
24	Tarım ve ormancılık makineleri imalatı (*)	50.757.182,14	0,7
26	Kümes hayvanları yetiştiriciliği (*)	42.277.978,86	0,6
Manisa Genel Toplam		7.675.432.572,48	

Tablo 5 - Uşak İli İhracatında İlk 10 Sektör ve Olgun Sektörler

İhracat Sıralaması	ISIC4 Adı (Olgun Sektörler * İle İşaretlenmiştir)	Uşak Toplam İhracat (\$)	Toplam İhracattaki Payı (%)
1	Halı ve kilim imalatı (*)	92.322.989,48	20,9
2	Tekstil elyafın hazırlanması ve bükülmesi (*)	79.327.008,51	17,9
3	Giyim eşyası dışındaki tamamlanmış tekstil ürünlerinin imalatı (*)	49.442.381,48	11,2
4	Etin işlenmesi ve saklanması (*)	47.131.390,83	10,7
5	Kilden inşaat malzemeleri imalatı (*)	28.960.329,98	6,5
6	Derinin tabaklanması ve işlenmesi (*)	21.694.632,28	4,9
7	Sebze ve meyvelerin işlenmesi ve saklanması	16.910.236,88	3,8
8	Suni veya sentetik elyaf imalatı (*)	14.857.973,33	3,4
9	Süt ürünleri imalatı (*)	14.517.776,99	3,3
10	Kum, kil ve taş ocakçılığı	9.855.590,17	2,2
Uşak Genel Toplam		442.461.185,38	

Tablo 6 - Türkiye İhracatında İlk 10 Sektör

İhracat Sıralaması	ISIC4 Adı	Toplam İhracat (Bin \$)	Toplam İhracattaki Payı (%)
1	Motorlu kara taşıtlarının imalatı	23.011.380,36	8,79
2	Rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	14.919.328,17	5,70
3	Kürk hariç, giyim eşyası imalatı	14.293.575,71	5,46
4	Ana demir ve çelik imalatı	11.978.940,69	4,58
5	Motorlu kara taşıtları için parça ve aksesuar imalatı	10.735.610,08	4,10
6	Değerli ana metaller ve diğer demir dışı metallerin imalatı	10.074.461,29	3,85
7	Mücevherat ve ilgili eşyaların imalatı	9.257.743,50	3,54
8	Plastik ürünlerin imalatı	7.507.280,62	2,87
9	Sebze ve meyvelerin işlenmesi ve saklanması	7.229.349,68	2,76
10	Elektrik motoru, jeneratör, transformatör ile elektrik dağıtım ve kontrol cihazlarının imalatı	6.224.081,37	2,38
Türkiye Genel Toplam		261.788.514,28	

7. Ülke Geneli ve İller Bazında Herfindahl - Hirschman Endeksi (HHI) Değerleri (Sektörlere Göre)

Herfindahl-Hirschman Endeksi (HHI), dış ticaretin ülkelere veya ürün gruplarına göre ne ölçüde yoğunlaştığını analiz etmek amacıyla kullanılan bir göstergedir. Bu endeks, ihracat ya da ithalatın belirli birkaç ürün grubunda veya ülkede toplanıp toplanmadığını ortaya koyar. Düşük HHI değerleri (0'a yaklaştıkça) dış ticaretin daha dengeli ve çeşitli ürün veya ülke gruplarına dağıldığını, yani ticarete çeşitliliğin yüksek olduğunu gösterirken; yüksek HHI değerleri (1'e yaklaştıkça) belirli ülkelere veya ürünlere aşırı bağımlılığı ve dolayısıyla risk yoğunlaşmasını işaret eder. Değer 0 ile 1 arasında değişmektedir. Bu değer yüksek olması dezavantajlı olmakla birlikte ilde birkaç sektörde uzmanlık olduğuna da işaret edebilir. Bu nedenle HHI, dış ticaret politikalarının yönlendirilmesinde, pazar çeşitlendirme stratejilerinin geliştirilmesinde ve dışa bağımlılık analizlerinde önemli bir araç olarak kullanılmaktadır.

Türkiye'nin sektörel ihracat yapısında genel olarak yüksek çeşitlilik göze çarpmaktadır. Ülke geneli için hesaplanan Herfindahl-Hirschman Endeksi (HHI) değeri 0,0278 olup bu oldukça düşük bir düzeydir (Şekil 10). Bu durum, Türkiye ihracatının çok sayıda sektöre yayıldığını ve tek bir sektöre aşırı bağımlı olmadığını göstermektedir. Otomotiv, kimya, tekstil, makine, tarım ürünleri ve elektronik gibi birbirinden farklı sektörlerin ihracata katkı sağladığı bu yapının korunması, dış ticaretin sürdürülebilirliği ve ekonomik kırılmalıkların azaltılması açısından kritik öneme sahiptir.

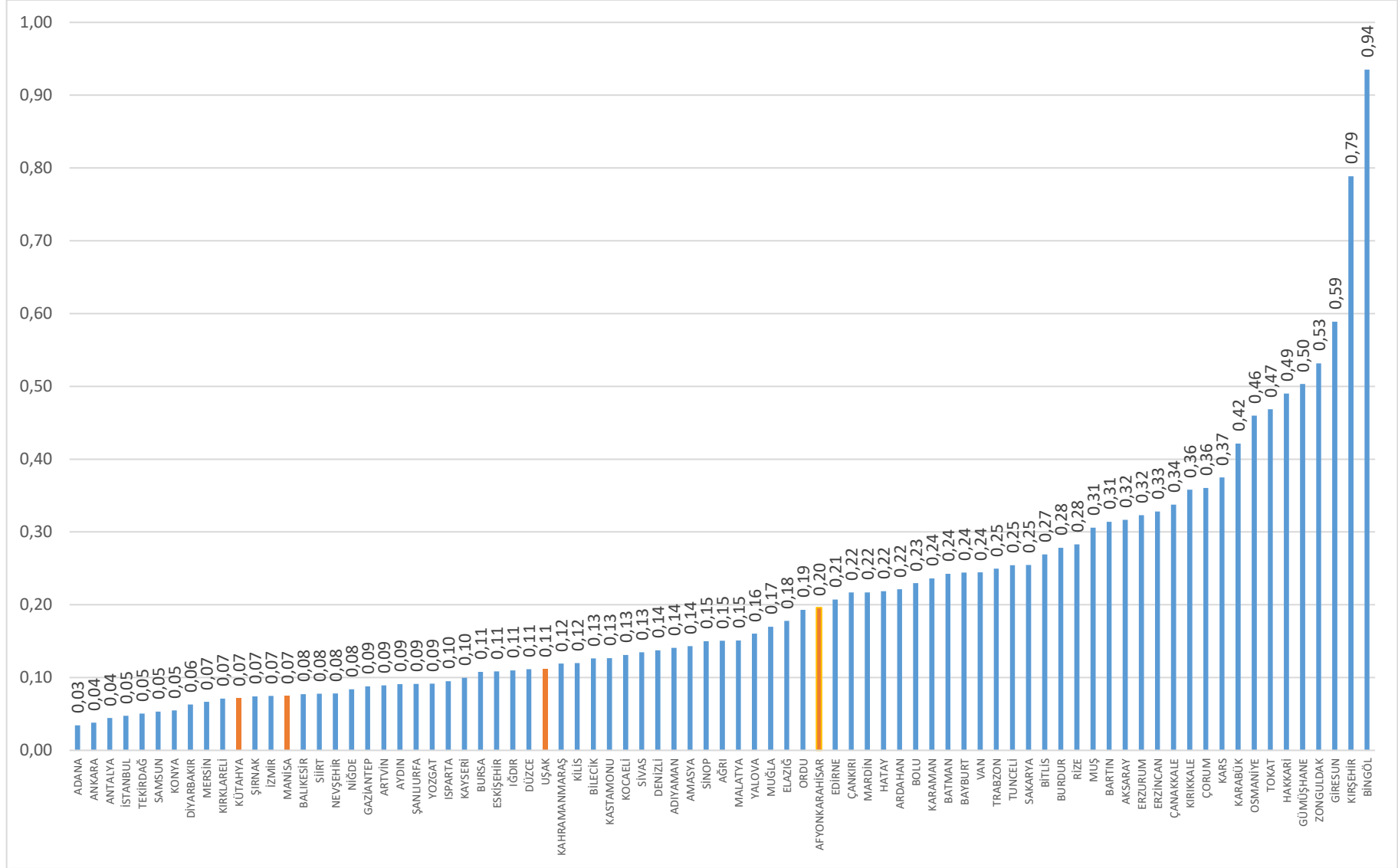
Ancak ülke geneli bu kadar dengeli bir yapıya sahipken, bazı illerde sektörel yoğunlaşma oldukça yüksektir. Bingöl, Kırşehir, Giresun, Zonguldak ve Gümüşhane gibi illerde HHI değerleri sırasıyla 0,935, 0,788, 0,589, 0,532 ve 0,503 olarak ölçülmüştür. Bu kadar yüksek yoğunlaşma değerleri, söz konusu illerde ihracatın ya tek bir sektör ya da birkaç alt sektör etrafında toplandığını göstermektedir. Bu yapı, söz konusu illeri küresel fiyat dalgalanmalarına, talep değişimlerine ve sektörel şoklara karşı son derece savunmasız hale getirir. Bu nedenle, bu illerde ihracatı çeşitlendirecek stratejilerin geliştirilmesi, yeni sektörlerin teşviki ve küçük paya sahip sektörlerin rekabet gücünün artırılması gerekmektedir.

Öte yandan İstanbul, Ankara, Adana, Antalya ve Tekirdağ gibi iller Türkiye ortalamasına yakın öne çıkmaktadır. Bu illerde sektörel çeşitlilik görece yüksektir ve ihracat birkaç sektöre sıkışmadan geniş bir tabana yayılmıştır. Örneğin İstanbul'un hem sanayi hem de hizmetler sektöründe farklı ürün gruplarına dayanan yapısı, dış ticaretteki istikrarını artırmaktadır. Benzer şekilde Ankara savunma ve makine sanayinde, Adana tarım sanayi ve kimya sektörlerinde çeşitlilik sağlayarak kırılganlıklarını azaltabilmektedir. Bu yapılar, hem istihdam hem de ihracatın sürekliliği açısından önemli avantajlar sunmaktadır.

TR33 Bölgesi illerinin dış ticaretinde sektörel yoğunlaşma düzeyleri incelendiğinde, bölgeler arasında dikkat çekici farklar göze çarpmaktadır. Kütahya (0,0711) ve Manisa (0,0749) illeri düşük HHI değerleriyle öne çıkmakta; bu da ihracatlarının çeşitli sektörlerle dengeli bir şekilde dağıldığını göstermektedir. Bu çeşitlilik, söz konusu illerin sadece birkaç sektöre bağımlı kalmadan daha geniş bir üretim ve ihracat yelpazesine sahip olduğunu ve bu sayede ekonomik dalgalanmalara karşı daha dayanıklı olabileceklerini ortaya koymaktadır.

Öte yandan Uşak (0,1116) ve özellikle Afyonkarahisar (0,1960) illeri daha yüksek HHI değerlerine sahiptir. Bu durum, bu illerin diğer bölge illerine kıyasla ihracatının daha az sektörde yoğunlaştığını ve sektörel çeşitliliğin görece sınırlı kaldığını göstermektedir. Böyle bir yapı, dış talep daralması ya da sektör bazlı küresel krizlerde il ekonomisini daha kırılgan hale getirebilir. Bu nedenle Uşak ve Afyonkarahisar için ihracat stratejilerinin, daha çeşitli ve katma değerli sektörlerle yönelimi artıracak şekilde gözden geçirilmesi önem arz etmektedir.

Şekil 10 - İllere Ait Herfindahl-Hirschman Endeksi (HHI) Değerleri (Sektörel)

8. Ülke Geneli ve İller Bazında İhracatın Ülkeler Bazında Görünümü

2024 yılı ihracat verilerine göre Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ülke Almanya olmuştur. Almanya'ya yapılan ihracat 20,43 milyar \$ seviyesinde gerçekleşmiş ve toplam ihracatın %7,8'ini oluşturmuştur. ABD (%6,25), Birleşik Krallık (%5,84), Irak (%4,97) ve İtalya (%4,93) da Türkiye'nin önde gelen dış ticaret partnerleri arasında yer almaktadır. Bu dağılım Türkiye'nin ihracatının coğrafi olarak çeşitlendiğini, Avrupa ülkelerinin ise ağırlığını koruduğunu göstermektedir.

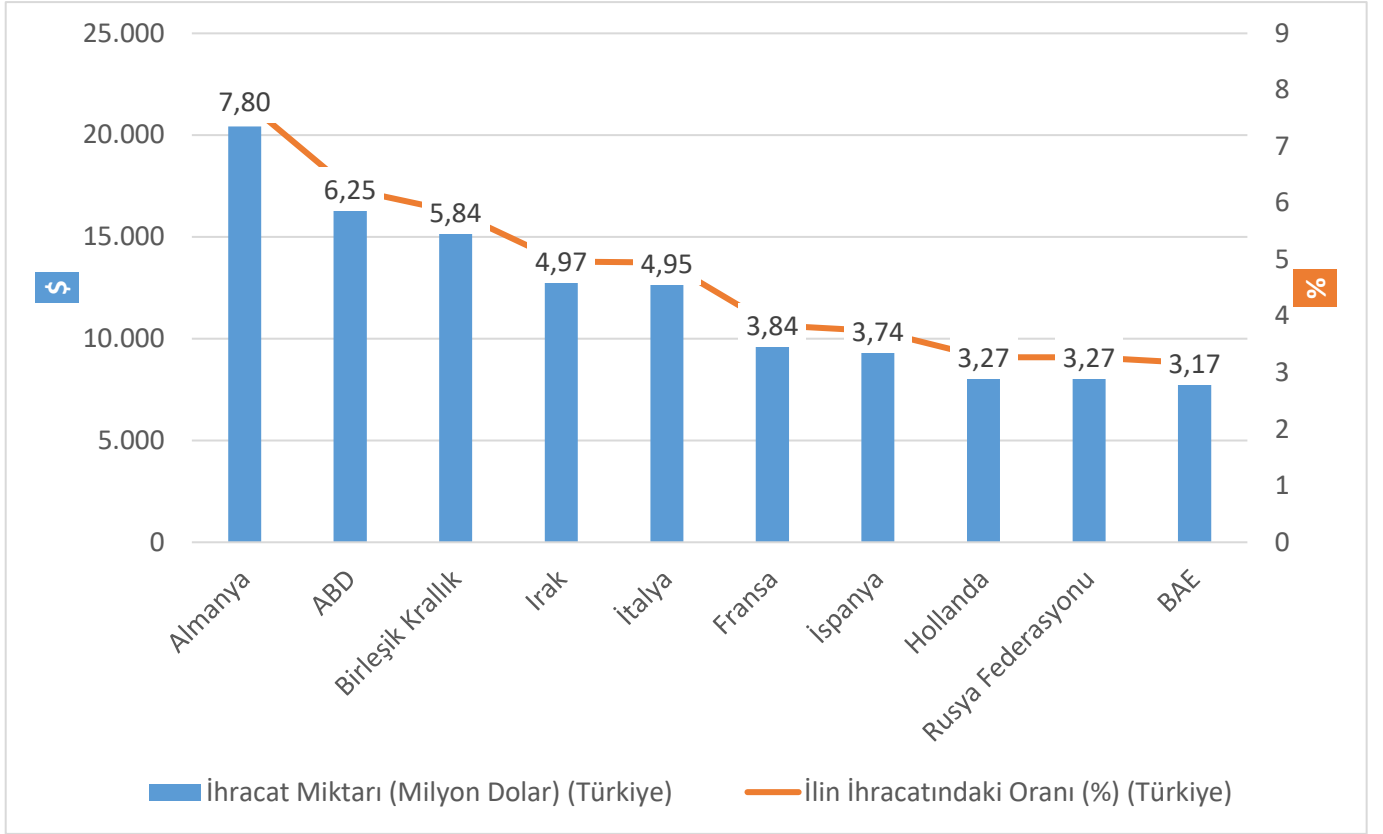
Afyonkarahisar'ın ihracatında ABD belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. Yaklaşık 167 milyon \$ ihracat ile ABD, ilin toplam ihracatının %23,5'ini tek başına oluşturmaktadır. Cezayir (%9,56) ve Rusya Federasyonu (%7,10) ile sırasıyla ikinci ve üçüncü sırada yer almakta olup bu durum Afrika ve Doğu Avrupa pazarlarının da Afyonkarahisar için önem taşıdığını göstermektedir.

Kütahya'nın ihracatında ilk sırada yer alan ülke Romanya'dır. Yaklaşık 88 milyon \$ ihracat ile Romanya, ilin toplam ihracatının %9,39'unu oluşturmaktadır. Almanya, İtalya ve Çin gibi büyük ekonomiler de ilk beşte yer almakta olup, ihracatın Avrupa ve Asya ülkeleri arasında dengeli dağıldığı görülmektedir.

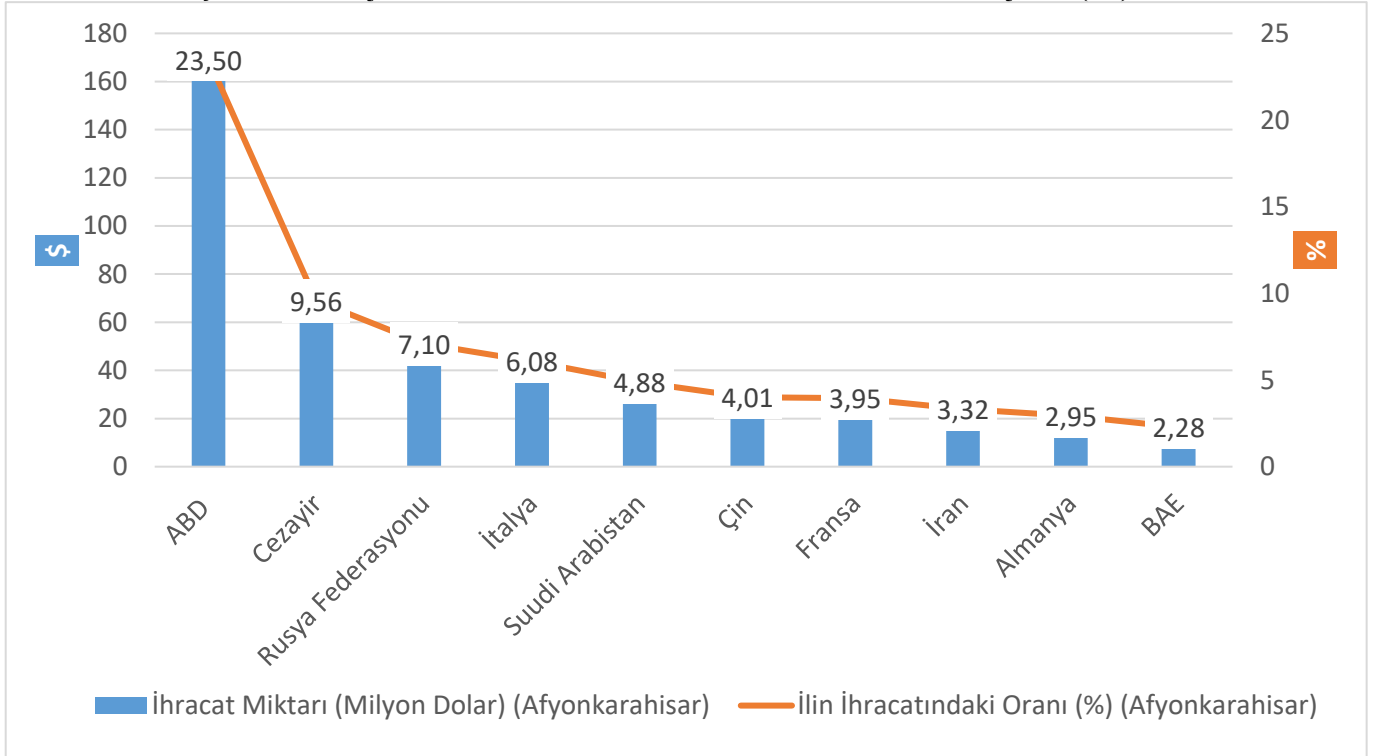
Manisa'dan Almanya'ya yapılan ihracat 1,06 milyar doları aşarken, bu ülkenin il ihracatındaki payı %13,81 olarak gerçekleşmiştir. Birleşik Krallık (%11,31) ve Fransa (%6,21) gibi Avrupa ülkeleri Manisa ihracatında öne çıkan pazarlardır. İlk 10 ülke arasında Avrupa ülkeleri dışında ABD ve Irak yer bulmaktadır.

Uşak ilinin ihracatında da Almanya yine ilk sırada yer almaktadır. Almanya, ilin toplam ihracatının %13,99'unu oluştururken (yaklaşık 62 milyon \$ ihracat ile) onu ABD (%11,18) ve Irak (%9,11) takip etmektedir. Uşak'ın ihracat yapısı incelendiğinde, ilk 5 ülkenin toplam payı %50'yi aşmaktadır.

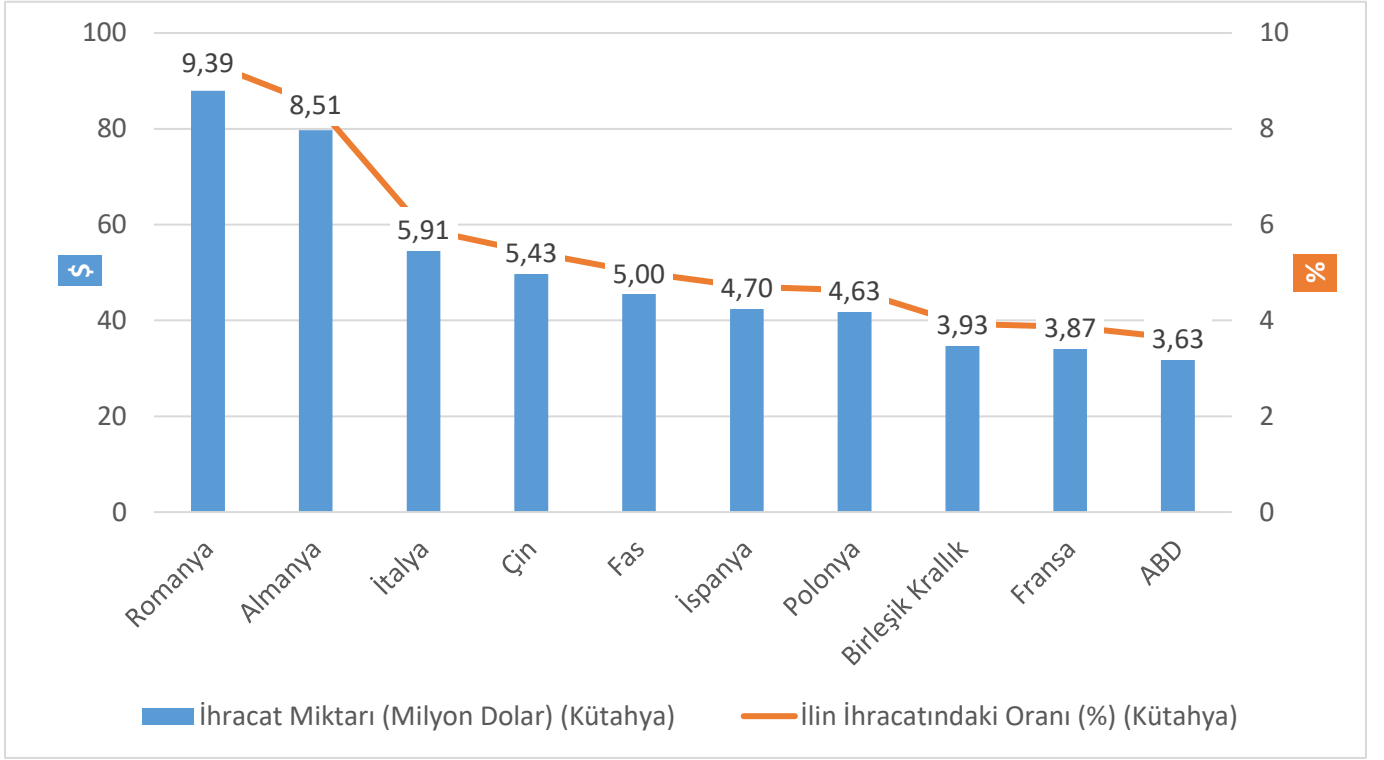
Şekil 11 - Türkiye İhracatında İlk On Ülke ve Payları (%)

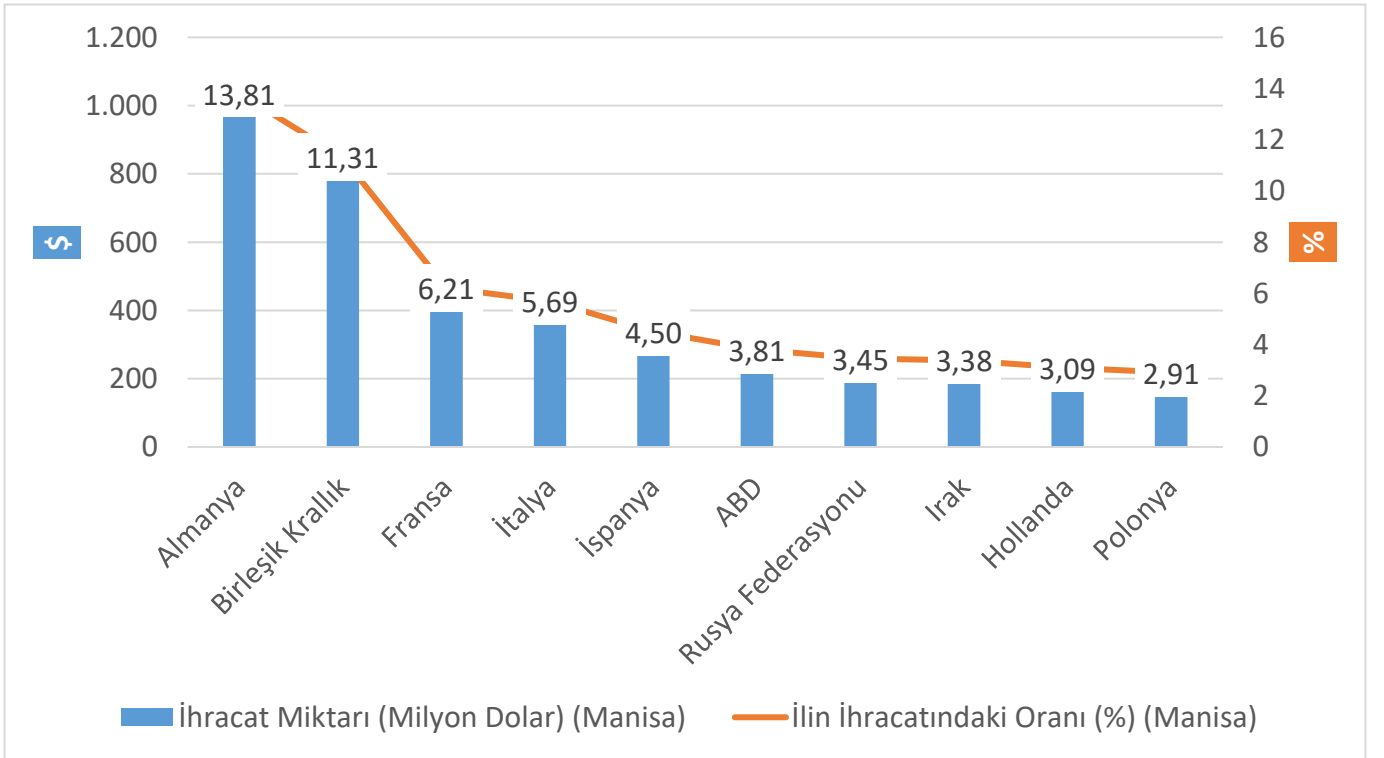
Şekil 12 - Afyonkarahisar İli ihracatında İlk On Ülke ve Payları (%)

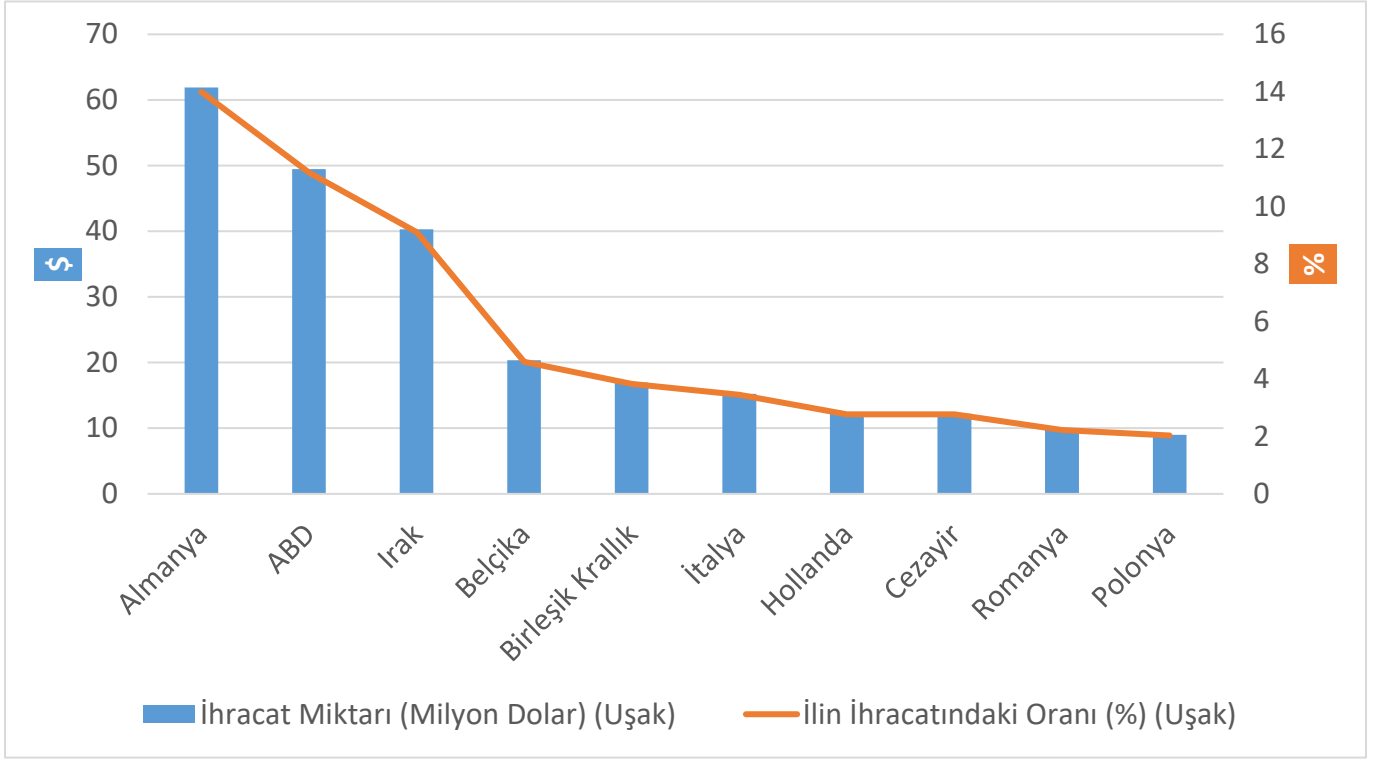
Şekil 13 - Kütahya İli ihracatında İlk On Ülke ve Payları (%)

Şekil 14 - Manisa İli ihracatında İlk On Ülke ve Payları (%)

Şekil 15 - Uşak İli ihracatında İlk On Ülke ve Payları (%)

9. Ülke Geneli ve İller Bazında HHI Endeksi Değerleri (Ülkelere Göre)

Herfindahl-Hirschman Endeksi (HHI) değerleri sektörler için hesaplanabildiği gibi ülkelere göre yoğunluk hesaplamasında da kullanılabilir. Bu hesaplama ile ihracatın birkaç ülke veya bölgede yoğunlaşmış ve yoğunlaşmadığı tespit edilebilir.

Türkiye'nin geneli ve TR33 Bölgesi illeri dahil olmak üzere ülkelere göre HHI değerleri dikkate alındığında ihracatın büyük ölçüde çeşitli ülkelere yayıldığı görülmektedir. Türkiye'nin ülke bazlı HHI değeri 0,03'tür ve bu, çok düşük yoğunlaşma anlamına gelir. Başka bir ifadeyle, Türkiye ihracatını birkaç ülkeye değil, çok sayıda ülkeye dengeli bir şekilde gerçekleştirmektedir. Bu durum, dış ticaretin sürdürülebilirliği ve küresel şoklara karşı dayanıklılık açısından son derece olumludur.

İstanbul, Ankara, Kayseri, Tekirdağ, Aydın gibi büyük şehirlerin de Türkiye geneline benzer şekilde 0,03 HHI değerine sahip olduğu dikkat çekmektedir. Bu şehirler üretim, lojistik ve hizmet altyapılarının güçlü olması sayesinde ihracatlarını coğrafi olarak çok geniş bir ülke ağına dağıtabilmektedir. Böylece dış pazar riski azalmaktadır.

Buna karşın bazı illerin ihracatı sınırlı sayıdaki ülkeye odaklanmış durumdadır. Özellikle Şırnak (0,52), Hakkâri (0,56), Mardin (0,62) ve Bingöl (0,64) gibi sınır illerinde HHI değerlerinin oldukça yüksek olması dikkat çekmektedir. Bu durum, bu illerin ihracatının büyük ölçüde tek ya da birkaç ülkeye yapıldığını, dolayısıyla ticari ilişkilerin son derece kırılgan bir yapıda olduğunu ortaya koymaktadır. Bu illerde sınır kapılarında yaşanabilecek siyasi, ekonomik veya lojistik sorunlar dış ticareti doğrudan sekteye uğratabilir.

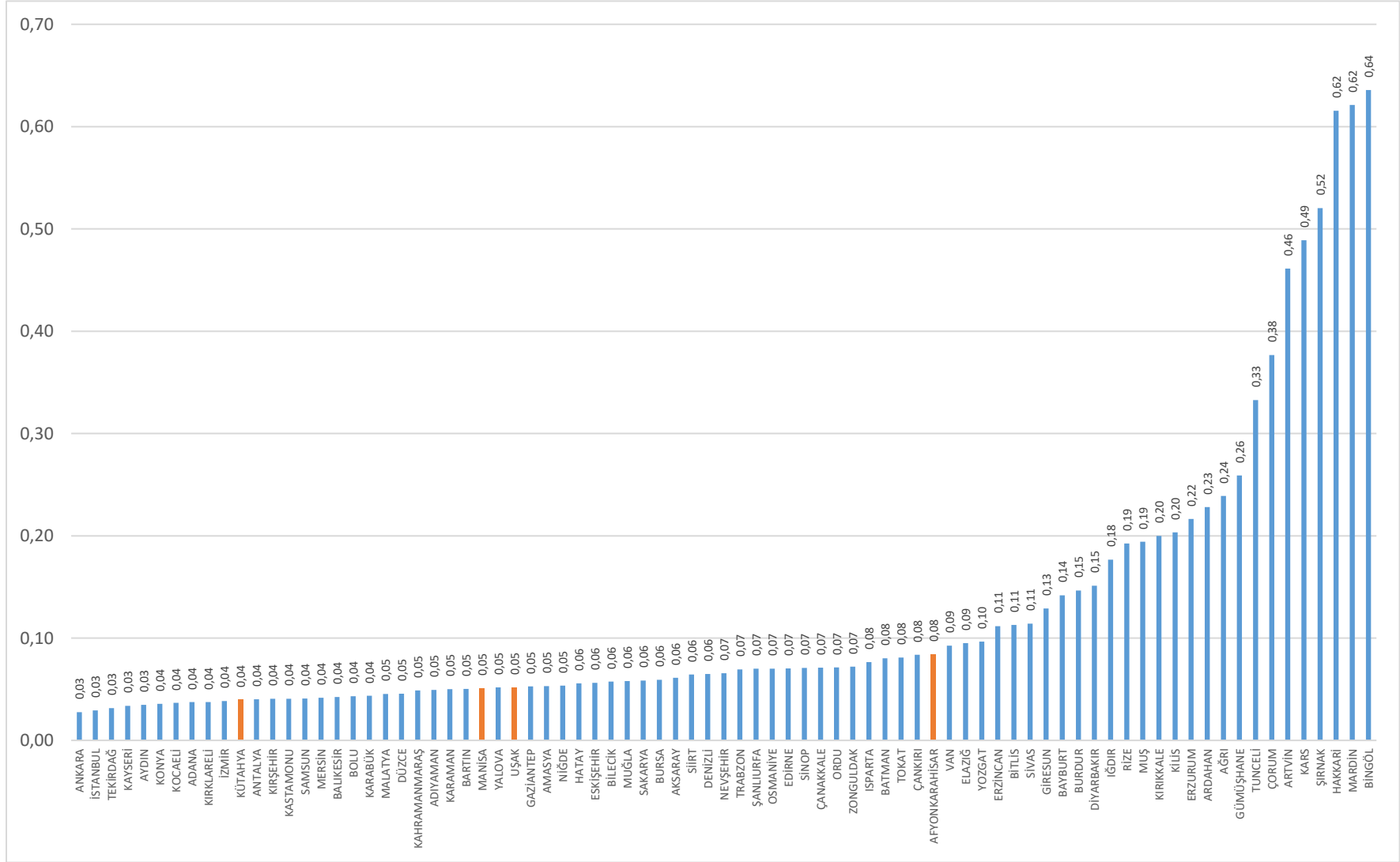
Afyonkarahisar'ın HHI değeri 0,08 olup, TR33 Bölgesi illeri arasında en yüksek değere sahiptir. Bu durum, ilin ihracatında belirli ülkelerin baskın olduğunu ve ihracatın önemli bir kısmının birkaç ülkeye yapıldığını ortaya koymaktadır. Bu yapı kırılgan bir dış ticaret profilini işaret eder. Dolayısıyla Afyonkarahisar'ın daha dengeli bir ülke dağılımına yönelmesi, uzun vadede ticari sürdürülebilirlik açısından faydalı olacaktır.

Kütahya ise 0,04 değeri ile daha da düşük bir yoğunlaşma oranına sahiptir; bu da ihracatının birçok farklı ülkeye dağılmış olduğunu ve herhangi bir ülkeye aşırı bağımlı olmadığını gösterir.

Manisa ve Uşak için HHI değeri 0,05 seviyesinde olup, bu durum ihracatlarının oldukça dengeli bir ülke çeşitliliğine sahip olduğunu göstermektedir.

Genel olarak TR33 illerinin ihracat yapısına bakıldığında, bölgenin büyük ölçüde ülke çeşitliliğine önem verdiği ve düşük HHI skorlarıyla dış ticaretinde dengeli bir dağılım sağladığı görülmektedir. Afyonkarahisar hariç, diğer üç il ihracatta hedef pazar çeşitliliğini artırarak dış şoklara karşı dirençli bir yapı kurmuştur. Bu durum, bölgesel ihracat stratejilerinin çeşitlendirme odaklı olduğunu ve daha az yoğunlaşma ile daha sürdürülebilir bir dış ticaret yapısı hedeflendiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 16 - İllere Ait Herfindahl-Hirschman Endeksi (HHI) Değerleri (Ülkeler Bazında)

10. Ülke Geneli ve İller Bazında Öne Çıkan İlk On Ürün (Ülkelere Göre)

Aşağıdaki tablolarda bölge illeri ve ülke geneli ihracatında öne çıkan ilk on kalemi ve bu ürünlerin hangi ülkelere gönderildiğini göstermektedir.

Afyonkarahisar ihracatında taş ve mermerin hem ürün bazında hem de ülke çeşitliliği açısından başat bir konumda olduğu dikkat çekmektedir. ABD, Suudi Arabistan, Fransa gibi farklı coğrafyalara yönelik yüksek tutarlı ihracatlar, bu ürün grubunun küresel talebe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte işlenmiş sebze-meyve ürünleri ile tahıl ve baklagillerin yer aldığı kalemler de tarıma dayalı ihracatın sürdüğünü göstermektedir.

Kütahya ihracatında ise madencilik ve mineral ürünleri öne çıkmaktadır. Özellikle değerli metaller, cam-seramik ürünleri, kimyasal gübre üretimi ve refrakter (ateşe dayanıklı) malzemeler gibi ürünler yüksek katma değerli sanayi kalemleri arasında yer almaktadır. Bu ürünlerin Almanya, Polonya, Hindistan gibi farklı pazarlarla buluşuyor olması, Kütahya'nın sektörel uzmanlığını uluslararası düzeye taşıdığını göstermektedir. Ayrıca Kütahya'nın seramik ihracatının Fransa gibi estetik kalite talep eden pazarlarda yer bulması önemli bir göstergedir.

Manisa'nın ihracatında ise güçlü bir sanayi altyapısının yansıması açıkça görülmektedir. Tüketici elektroniği, ev aletleri ve otomotiv yan sanayi ürünleri yüksek ihracat değerleriyle dikkat çekerken, özellikle Birleşik Krallık ve Almanya gibi gelişmiş pazarlara yoğun bir ihracat yapıldığı görülmektedir. Manisa ayrıca sebze-meyve işleme ürünlerinde de önemli bir ihracatçı konumundadır. Bu çift yapı – yüksek teknoloji ve tarım sanayi – ilin üretim esnekliğini ve ihracat çeşitliliğini ortaya koymaktadır.

Uşak'ın ihracat yapısı ise daha çok tekstil ve hayvancılığa dayalıdır. Hazır giyim ve ev tekstili ürünleri, halı ve kilim gibi geleneksel ürünler ile işlenmiş et ve tarımsal gıda kalemleri Uşak'ın dış ticaretinde öne çıkan başlıklardır. Almanya, Irak ve ABD gibi farklı düzeyde gelişmiş ülkelere ihracat yapılması, hem geleneksel hem de temel tüketim ürünlerinin pazarlanabilirliğini göstermektedir.

Genel olarak TR33 Bölgesi illeri, birbirinden farklı uzmanlık alanlarıyla ihracat profillerini oluşturmuşlardır. Afyonkarahisar'da doğal taş ve tarım ürünleri, Kütahya'da seramik ve madencilik, Manisa'da yüksek teknoloji ve gıda işleme, Uşak'ta ise tekstil ve hayvancılık ürünleri ön plana çıkmaktadır. Bu çeşitlilik, bölgenin dış ticaret açısından hem tamamlayıcı hem de dengeli bir yapı sunduğunu göstermektedir. Aynı zamanda illerin farklı ülke pazarlarına açılmış olması, TR33 Bölgesi'nin ihracat kabiliyetinin yalnızca ürün değil, hedef pazar anlamında da çeşitlendiğine işaret etmektedir.

Türkiye'nin ihracatında öne çıkan ilk 10 ülke büyük ölçüde motorlu kara taşıtları, mücevherat ve hazır giyim sektörlerinde ticaret gerçekleştirmektedir. Birleşik Krallık, Fransa, Almanya ve İtalya gibi ülkelerle yapılan ihracatın önemli bir bölümü otomotiv ürünlerinden oluşmakta; bu da Türkiye'nin Avrupa sanayi zincirindeki yerini göstermektedir. BAE'ye yönelik ihracatta ise mücevherat ve değerli metaller öne çıkarken, Almanya ve Hollanda'ya yapılan giyim eşyası ihracatı da dikkat çekmektedir. Genel olarak, yüksek katma değerli ürünlerin ihracatta belirleyici olduğu görülmektedir.

Tablo 7 - Afyonkarahisar İli Ülkelere Göre İhracatta İlk 10 Sektör

Ülke Adı	Sektör Adı	Miktar (\$)
ABD	Taş ve mermerin kesilmesi, şekil verilmesi ve kullanılabilir hale getirilmesi	106.402.087
Cezayir	Tahılların (pirinç hariç), baklagillerin ve yağlı tohumların yetiştirilmesi	66.376.754
Rusya Federasyonu	Sebze ve meyvelerin işlenmesi ve saklanması	44.030.379
İtalya	Tahılların (pirinç hariç), baklagillerin ve yağlı tohumların yetiştirilmesi	35.286.525
Suudi Arabistan	Taş ve mermerin kesilmesi, şekil verilmesi ve kullanılabilir hale getirilmesi	32.938.797
ABD	Değerli ana metaller ve diğer demir dışı metallerin imalatı	32.773.272
İran	Tahılların (pirinç hariç), baklagillerin ve yağlı tohumların yetiştirilmesi	23.245.565
Fransa	Taş ve mermerin kesilmesi, şekil verilmesi ve kullanılabilir hale getirilmesi	20.770.039
Çin	Kum, kil ve taş ocaklığı	16.591.265
ABD	Sebze ve meyvelerin işlenmesi ve saklanması	16.121.343

Tablo 8 - Kütahya İli Ülkelere Göre İhracatta İlk 10 Sektör

Ülke Adı	Sektör Adı	Miktar (\$)
Romanya	Mobilya imalatı	52.689.365
Almanya	Motorlu kara taşıtları için parça ve aksesuar imalatı	49.926.337
Çin	Kimyasal ve gübreleme amaçlı mineral madenciliği	42.367.410
Polonya	Değerli ana metaller ve diğer demir dışı metallerin imalatı	34.158.098
İtalya	Değerli ana metaller ve diğer demir dışı metallerin imalatı	23.029.581
Fas	Mobilya imalatı	22.168.410
Cezayir	Ateşe dayanıklı ürünlerin imalatı	17.489.951
Fransa	Diğer porselen ve seramik ürünlerin imalatı	17.450.547
Birleşik Krallık	Cam ve cam ürünleri imalatı	16.441.466
Hindistan	Kimyasal ve gübreleme amaçlı mineral madenciliği	16.373.925

Tablo 9 - Manisa İli Ülkelere Göre İhracatta İlk 10 Sektör

Ülke Adı	Sektör Adı	Miktar (\$)
Birleşik Krallık	Tüketici elektronik ürünlerinin imalatı	221.921.704
Almanya	Motorlu kara taşıtları için parça ve aksesuar imalatı	163.677.493
Almanya	Sebze ve meyvelerin işlenmesi ve saklanması	158.375.346
Birleşik Krallık	Sebze ve meyvelerin işlenmesi ve saklanması	152.645.769
Birleşik Krallık	Metal tank, rezervuar ve muhafaza kapları imalatı	152.403.755
Almanya	Tüketici elektronik ürünlerinin imalatı	152.048.276
Birleşik Krallık	Ev aletleri imalatı	143.268.664
Almanya	Ev aletleri imalatı	131.772.973
Çin	Değerli ana metaller ve diğer demir dışı metallerin imalatı	110.504.292
Fransa	Ev aletleri imalatı	102.765.185

Tablo 10 - Uşak İli Ülkelere Göre İhracatta İlk 10 Sektör

Ülke Adı	Sektör Adı	Miktar (\$)
Almanya	Giyim eşyası dışındaki tamamlanmış tekstil ürünlerinin imalatı	30.065.509
ABD	Halı ve kilim imalatı	24.395.254
Irak	Etin işlenmesi ve saklanması	23.763.343
Almanya	Halı ve kilim imalatı	15.710.609
Irak	Halı ve kilim imalatı	11.841.613
ABD	Sebze ve meyvelerin işlenmesi ve saklanması	11.690.108
Belçika	Suni veya sentetik elyaf imalatı	9.876.891
Cezayir	Tekstil elyafın hazırlanması ve bükülmesi	9.096.144
İtalya	Tekstil elyafın hazırlanması ve bükülmesi	8.071.230
Özbekistan	Etin işlenmesi ve saklanması	7.528.026

Tablo 11 – Türkiye Geneli Ülkelere Göre İhracatta İlk 10 Sektör

Ülke Adı	Sektör Adı	Miktar (Bin \$)
Birleşik Krallık	Motorlu kara taşıtlarının imalatı	3.429.638,87
Fransa	Motorlu kara taşıtlarının imalatı	3.373.874,24
Birleşik Arap Emirlikleri	Mücevherat ve ilgili eşyaların imalatı	2.993.718,60
Almanya	Motorlu kara taşıtları için parça ve aksesuar imalatı	2.741.681,07
İtalya	Motorlu kara taşıtlarının imalatı	2.627.807,75
Almanya	Kürk hariç, giyim eşyası imalatı	2.058.534,22
İspanya	Motorlu kara taşıtlarının imalatı	1.957.367,75
Birleşik Arap Emirlikleri	Değerli ana metaller ve diğer demir dışı metallerin imalatı	1.733.641,87
Hollanda	Kürk hariç, giyim eşyası imalatı	1.710.003,57
Slovenya	Motorlu kara taşıtlarının imalatı	1.647.114,34

Sonuç ve Değerlendirme

2024 yılı verilerine dayanarak hazırlanan bu rapor, Türkiye ve TR33 Bölgesi dış ticaret yapısını çok boyutlu bir yaklaşımla incelemiş ve ihracatın hacmi, kalitesi, sektörel yapısı, ülke çeşitliliği ve teknolojik düzeyi açısından kapsamlı bir değerlendirme ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, hem ulusal düzeyde dış ticaretin yoğunlaştığı alanları hem de bölgesel farklılıkları net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Türkiye genelinde ihracat hacminin büyük oranda birkaç ilde toplandığı görülmektedir. 2024 itibarıyla toplam ihracatın yaklaşık %80'i yalnızca 13 il tarafından gerçekleştirilmiş olup, İstanbul, Kocaeli, İzmir ve Bursa gibi iller ihracatta başat aktörler olarak öne çıkmaktadır. Bu tablo, Türkiye'nin ihracat yapısında belirgin bir bölgesel yoğunlaşmaya işaret etmekte; diğer birçok ilin potansiyelini tam olarak harekete geçiremediğini göstermektedir.

TR33 Bölgesi özelinde ise Manisa, dış ticaret hacmi ve sektörel çeşitlilik bakımından açık ara önde yer almakta; bölge ihracatının yaklaşık %78'ini tek başına gerçekleştirmektedir. Manisa'nın hem yüksek ihracat değeri hem de kilogram başına ihracat birim fiyatı, ilin hem nicelik hem nitelik açısından güçlü bir konumda olduğunu göstermektedir. Ayrıca, yüksek ve orta-yüksek teknoloji ihracatındaki payı, ilin sanayi altyapısının ileri düzeyde olduğunu ve küresel değer zincirlerine entegre olabildiğini kanıtlamaktadır.

Uşak, daha çok tekstil ve gıda sektörlerine dayanan, emek-yoğun bir ihracat yapısına sahiptir. Birim fiyatların düşük olduğu bu yapı, ilin dış ticaretinde katma değeri artırmaya dönük politikaların gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ancak Uşak, sınırlı sayıda sektörde uzmanlaşmış ve bu alanlarda "olgun" sektör seviyesine ulaşmış bir il olarak dikkat çekmektedir. Bu özellik, stratejik odaklanma sayesinde bölgesel direnci güçlendirebilecek potansiyel bir model sunmaktadır.

Kütahya, seramik, cam ve kimya gibi geleneksel ancak yüksek ihracat potansiyeline sahip sektörlerde uzmanlaşmış durumdadır. İlin dış ticaret yapısı sektörel yoğunluk açısından güçlü görünmekle birlikte, ihracatın önemli bir kısmı hâlâ orta-düşük teknoloji düzeyindeki ürünlerden oluşmaktadır. Kütahya'nın sanayi altyapısının çeşitlenmesi ve teknolojik dönüşümünün desteklenmesi, uzun vadeli dış ticaret performansı açısından kritik önem taşımaktadır.

Afyonkarahisar ise mermer, tahıl ürünleri ve et işleme gibi doğal kaynak ve tarıma dayalı sektörlerde yoğunlaşmış bir ihracat yapısına sahiptir. HHI analizine göre, ilde sektörel yoğunlaşma düzeyi yüksek olup, bu durum ihracatı küresel fiyat ve talep şoklarına karşı kırılgan hale getirmektedir. Afyonkarahisar'ın ihracat kompozisyonunun çeşitlendirilmesi, özellikle imalat sanayi ve katma değeri yüksek alanlara yönlendirilmesi gerekmektedir.

TR33 Bölgesi genelinde incelendiğinde, bölge içi dengesizlikler dikkat çekicidir. Manisa ihracat hacmi ve kalitesiyle bölgede merkezî bir rol oynarken, diğer üç il daha sınırlı ihracat yapılarıyla bölgenin potansiyelini tam anlamıyla yansıtamamaktadır. Bu farklılaşma, kalkınma politikalarının homojen değil, il düzeyinde farklılaştırılmış ve sektörel bazda hedeflenmiş biçimde tasarlanmasını zorunlu kılmaktadır.

Ayrıca, TR33 Bölgesi'nin Türkiye toplam ihracatı içindeki %3,7'lik payı, bölgenin orta seviyede bir ihracat ağırlığına sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, TR33 Bölgesi'nin hem mevcut gücünün hem de büyüme potansiyelinin dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bölgedeki bazı sektörlerin “olgun” statüsünde olması, hedefli yatırımlar ve stratejik desteklerle bu sektörlerin daha da güçlendirilebileceğini ve yeni kümelenme alanlarının ortaya çıkarılabileceğini göstermektedir.

Sonuç olarak, TR33 Bölgesi ihracatında karşılaşılan temel sorunlar arasında düşük katma değerli ürünler, sınırlı teknolojik yoğunluk, sektörel yoğunlaşma riski ve ülke çeşitliliğinde dengesizlik öne çıkmaktadır. Bu sorunların aşılması için önerilen politika alanları şunlardır:

- Yüksek ve orta-yüksek teknoloji üretiminin yaygınlaştırılması,
- İl bazında rekabetçi sektörlerin derinleştirilmesi ve desteklenmesi,
- Nitelikli iş gücünün ihracat sektörlerine entegrasyonu,
- Lojistik ve dış ticaret altyapısının geliştirilmesi,
- Yeni pazarlara erişimi kolaylaştıracak dış ticaret istihbaratı ve dijitalleşme çözümlerinin artırılması.

Bu çerçevede, Zafer Kalkınma Ajansı'nın bölge içi farkları dikkate alan, veriye dayalı ve dinamik dış ticaret stratejileri geliştirmesi; kamu, özel sektör ve üniversite iş birliğini artırması büyük önem taşımaktadır. TR33 Bölgesi, bu bütüncül yaklaşımlar sayesinde hem ulusal ihracata daha güçlü katkı sunabilecek hem de iç dinamikleriyle dengeli ve dirençli bir kalkınma sürecine girebilecektir.

Kaynakça

<https://www.investopedia.com>. (2025, 07 02). investopedia:
<https://www.investopedia.com/terms/h/hhi.asp> adresinden alındı

İstanbul Sanayi Odası. (2025). *İhracata Yönelik Pazar Araştırmalarında İnternet Kullanımı*. İstanbul: İSO.

Ticaret Bakanlığı. (2025, 07 01). <https://ticaret.gov.tr>. Ticaret Bakanlığı resmi web sitesi:
<https://ticaret.gov.tr/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri> adresinden alındı

Türkiye İstatistik Kurumu. (2025, 07 02). <https://biruni.tuik.gov.tr>. Biruni:
<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr> adresinden alındı

Türkiye İstatistik Kurumu. (2025, 07 02). <https://biruni.tuik.gov.tr>. Biruni:
<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do> adresinden alındı

Türkiye İstatistik Kurumu. (2025, 07 02). <https://www.tuik.gov.tr/>. TÜİK:
<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1> adresinden alındı

Zafer Kalkınma Ajansı
Cumhuriyet Mah. Mehmet Dumlu Cad. No:42
Merkez/Kütahya
2025

Kalkınma Ajansı Yayınları Bedelsizdir.Satılmaz